

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala

Brent Pere

**ALAEALISED AJAKIRJANDUSLIKE ALLIKATENA:
EESTI MEEDIAVÄLJAANNETE PRAKTIKAD**

Bakalaureusetöö

SHZU.00.024

Juhendaja: Marju Himma-Kadakas, PhD

Tartu 2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	2
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD.....	6
2. MEETOD JA VALIM	16
2.2 Valim.....	20
3. TULEMUSED	21
3.1 Regulatsioonid.....	21
3.2 Lapsevanema või hooldaja nõusoleku roll	25
3.3 Allika ja loo temaga seotud mõjutegurid	27
3.4 Toimetuste huvid seoses alaealiste esindatusega ajakirjanduses	29
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	32
4.1 Millised reeglid kehtivad toimetustes alaealiste intervjuerimiseks?	32
4.2 Kuidas mõjutab lapsevanema või hooldaja lapse õigust anda ajakirjanikule intervjuu?.....	33
4.3 Kuidas mõjutavad erinevad allika ja loo temaga seotud tegurid alaealiste intervjuerimist?.....	34
4.4 Kuidas tõlgendavad toimetajad alaealiste esindatust ajakirjanduses?	36
KOKKUVÕTE	38
SUMMARY	40
KASUTATUD KIRJANDUS.....	42
LISAD.....	44

SISSEJUHATUS

Alaealised, sarnaselt kõigi teiste ühiskonnagruppidega, on moel või teisel osalised maailmas parasjagu aktuaalsetes teemades. Kuigi on küsimusi, mis alaealisi otseselt praegu ei puuduta, siis mõjutab see neid kindlasti tulevikus. Näitena saab tuua pensionireformi, mis paratamatult annab tulevastele täiskasvanutele ette uued raamid, millel on mõju nende käekäigule väga pikkadeks aastateks. Küll aga toimub selle üle ühiskonnas ning ajakirjanduses debatt. Seetõttu võib küsida, kas ei peaks arvamust küsima ka alaealistelt inimestelt? Selle näite puhul on küll päris noortel alaealistel raske midagi kommenteerida, kuid alaealistel, näiteks vanuses 14–17, võib juba olla oma seisukoht selles küsimuses.

Teine näide on kooseluseaduse ümber käinud arutelu. Kui jälgida ajakirjandust, siis seal saavad reeglina sõna avaliku elu tegelased ning poliitikud. Lisaks annab ajakirjandus võimaluse sel teemal arvamust avaldada ka ajalehtedes ning kui toimuvad küsitlused näiteks raadios või televisioonis, siis saavad sel teemal kõneleda üksnes täiskasvanud. Samas puudutab seegi teema alaealisi samamoodi, kuid nende seisukohti ja arvamusi avalikus debatis ei kuule. Kui juttu on samasoolistest paaridest, siis nende lapsi või temaga kursis olevaid alaealisi sinna ei põimita.

Samuti ei saa alaealised tavaliselt sõna perekondlikke vaidlusi kajastavates lugudes. Tihti on nad anonümiseeritud ning näiliselt vaid kehad, kelle ümber arutelu käib. Enamasti lähtub see “Eesti ajakirjanduseetika koodeksist”, alaealiste huve kaitsvatest dokumentidest ja juhtnööridest, mille eesmärk on hoida alaealisi võimaliku kahju eest neis perekondlikes konfliktides. Samas tekib aga küsimus, mis on selle põhjused ning kas see alati on selline valik siiski põhjendatud?

Hoolimata erinevatest regulatsioonidest ning soovitusi ja näpunäiteid andvatest eeskirjadest on puudu arutelu selle üle, kuidas käsitleda ajakirjanduslike allikatena (hilis)teismelisi alaealisi, kes on näiteks suunamudijad sotsiaalmeedias või muul moel avalikkusele tuntud. Vanuse järgi on tegu alaealistega, kuid 16aastase TikToki või

YouTube'i kuulsuse puhul ei küsi ajakirjanik enamasti tema vanematelt luba intervjuuks.

Kui ajakirjanikud intervjuerivad alaealisi, siis enamasti küsitakse nende arvamust näiteks lemmiklaulu kohta. Samuti pole harvad korrad, kus reporterid kõnnivad suvel mikrofoniga ringi ning küsivad alaealistelt, milline on nende lemmikjäätis. Üldistatult võib öelda, et alaealiste seisukohad kõlavad ajakirjanduses vaid marginaalsetel teemadel ega muuda ühiskonnas laias laastus midagi.

Üksikutest eelnevalt sel teemal kirjutatud töödest (James ja Prout, 1997; Tenor, 2015) nähtub, et ajakirjandus intervjuerib kaalukamatel teemadel alaealisi ajakirjanduslike allikatena vaid juhul, kui selleks on äärmine vajadus ning muudmoodi lihtsalt ei ole võimalik. Larsen (2017) tõi oma uurimuses näite, kus kuueaastast last ähvardas Norras riigist vanematega väljasaatmine. Probleem oli aga niivõrd vastuoluline, et ajakirjanikud otsustasid seda kajastada ning tõi väikese poisi juhtumi kõigi asjaoludega päevavalgele. Larseni (2017) järeltunde kohaselt tegid ajakirjanikud selle otsuse, sest ilma kajastuseta oleks lapse olukord olnud veelgi halvem kui kajastusega. Töös nenditakse, et ilmestamiseks probleemi sügavust, oli vaja konkreetset näidet, ilma milleta poleks loost kasu olnud.

Samas Moeller (2002) toob oma uurimuses välja, et alaealisi kasutatakse Ameerika Ühendriikides ära piltidel selleks, et tõmmata tähelepanu ning mängida inimeste emotsioonidega. Seejuures ei pruugi aga artiklites üldse saada sõna alaealised, vaid räägitakse üleüldistest probleemidest, mis on omaette probleem.

Rootsi ajakirjandusorganisatsioonide praktikaid uuris Carina Tenor (2015), kes jõudis oma magistrیتöös järeltunde, et alaealiste intervjuerimine ajakirjanduslike allikatena on alauuritud valdkond ning alaealised laiemalt on Rootsi ühiskonnas esindamata grupp. Sellele järeltusele jõudis ta peale ajakirjandusorganisatsioonide juhtidega tehtud intervjuusid, mille põhjal ta analüüsis väljaannete praktikaid alaealiste intervjuerimisel ajakirjanduslike allikatena.

Bakalaureusetöös kasutan läbivalt sõna alaealised, sest sinna alla kuuluvad kõik alla

18-aastased inimesed ning see sõna on üheselt mõistetav. Sõnad laps või noor on mitmeti tõlgendatavad ning seetõttu enda tekstis ma neid ei kasuta.

Lähtuvalt eelnevalt kirjeldatust on õigustatud küsida, kas ja millal peaks alaealistele andma ajakirjanduses sõna? Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida Eesti meediaväljaannete reegleid ning tavasid alaealiste allikate intervjuerimisel. Tööst selgub, millised dilemmad tõstatuvad ajakirjandusväljaannetel alaealiste kajastamisel ning millistel teemadel annavad toimetused alaealistele ajakirjanduses potentsiaalselt sõna. Samuti uurin, milliseid teemasid kajastamisel pigem välditakse.

Bakalaureusetöö uurimisküsimused on järgmised:

- 1) Millised reeglid kehtivad toimetustes alaealiste intervjuerimiseks?
- 2) Kuidas mõjutab lapsevanem või hooldaja lapse õigust anda ajakirjanikule intervjuu?
- 3) Kuidas mõjutavad erinevad allika ja loo teemaga seotud tegurid alaealiste intervjuerimist?
- 4) Kuidas tõlgendavad toimetajad alaealiste esindatust ajakirjanduses?

Bakalaureusetöö on oluline, sest alaealiste intervjuerimist ajakirjanduslike allikatena on Eestis ning ka mujal maailmas vähe uuritud ning sageli lähtutakse erinevatest praktikatest. Seetõttu on oluline analüüsida, kuidas ajakirjanike tööd reguleerivad ja suunavad dokumendid Eestis alaealisi allikatena käsitlevad. Bakalaureusetöös kasutatava dilemmauringu puhul lähtun Carina Tenori (2015) magistrیتöös kasutatud dilemmadest.

Sellise teemapüstitusega uurimust pole varem Eestis tehtud ning tegu on esimese uuringuga, mis analüüsib, kuidas alaealisi allikatena käsitletakse. Nii Eestis kui ka mujal maailmas on tegu väheuuritud teemaga. Just selle asjaolu tõttu on töö oluline, kuivõrd võimaldab välja selgitada toimetuste tööpraktikad ning selle tulemused võivad ärgitada ajakirjandusorganisatsioone sel teemal rohkem mõtlema.

Bakalaureusetöö koosneb neljast peatükist, milles teoreetiliste lähtekohtade all annan ülevaate alaealisi allikatena käsitletud uurimustest ning artiklitest. Meetodi ja valimi peatükis selgitan, mis meetodiga ma semistruktureeritud intervjuusid analüüsin ning

annan ülevaate valimist ehk miks ma just need intervjueeritavad töösse valisin. Tulemuste peatüki eesmärk on analüüside intervjueeritavate vastuseid ning neid tõlgendada. Järelduste peatükis vastan lähtuvalt intervjuudest uurimisküsimustele.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Paljud täiskasvanud ütlevad, et alaealistel on liiga palju võimu ning liigne võim ei pruugi neile hea olla (James ja Prout, 1997: 83). Sellise pildi on aga loonud pigem just lapsevanemad, mitte alaealised ise. Vanemad räägivad tihtipeale, et neil on peale laste sündi palju vähem aega iseendale, neil on vähem raha ning ka vähem ruumi. Samuti kurdetakse sageli, et laste tõttu jäi nende karjäär pausile ning lisaks on tänapäeva lapsed ka jultunud (James ja Prout, 1997: 83). Ühiskondlikult on see aga Jamesi ja Prouti sõnul tekitanud vale arusaama. Samas ei pane autorid seda imeks, et täiskasvanud üksikute kogemuste pealt üldistusi teevad. Autorite hinnangul pole ka harv see, kui alaealised väljendavadki oma rahulolematust vanematele või õpetajatele, sest see ongi nende ainus võimalus saada sõna.

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniga liitunud riikides on levinud üldine arusaam, et lapsed on kuni 18. eluaastani vanemate vastutada ning täiskasvanud töötavad alaealiste parimates huvides ning nii kuni nende täiskasvanuikka jõudmiseni välja (Riigi Teataja, 1991). Laste liigne kaitsmine on aga peamine põhjus, miks alaealistel puudub väidetavalt piisavalt vastutust, võimekust ja kompetentsi (James ja Prout, 1997: 84). Samal ajal on aga mõistetav vanemate soov oma lapsi kaitsta, kuid see piirab ka alaealiste otsustusvõimet. Nii võivad aga otsused olla mitte alaealiste, vaid nende vanemate huvides. Jamesi ja Prouti (1997: 85) sõnul aitab alaealistele sõna andmine mõista neid kui ühiskonnagrupperi paremini ning suunata lahendustele. Eelkirjeldatust võib järeldada, et ühiskondlik arusaam, kes on laps või noor ning millised õigused tal on, on konstruktsioon, mis tugineb ühiskondlikel normidel. See mõjutab omakorda alaealiste ja ajakirjanduse suhteid.

Wahl-Jorgensen ja Hanitzsch (2009: 367) märgivad samuti, et massimeedia ei suuda tänapäeval alaealisi ajakirjanduses kaasata ning lisaks alaealistele pole sageli mõeldud ka pensionäridele, põllumeestele ja teistele vähemustele. Moeller (2002) kirjutab oma töös, et alaealisi kasutatakse meedias ära üldiselt kui kõige haavatavamad ühiskonnagrupperi, võrdsustades nad muude näiteks sotsiaalselt, vaimselt, füüsiliselt jt nõrgemate ühiskonnagruppidega. Seejuures ei mõelda alaealistele kui allikatele, vaid sageli kasutatakse neid mingite probleemide näitlikustamises. Näiteks saab probleemi

teha dramaatilisemaks ning mõjukamaks, kui lisada kajastuse kõrvale kurb alaealine. Moelleri (2002: 2) sõnul hakkasid enne aastatuhande vahetust levima pildid, kus laps on näiteks nälgimas või lihtsalt kujutatud raskes olukorras. Pildidel ei kasutata alaealisi ära vaid ainult näiteks haridus- või abidüüsimuste juures, millega lapsed on otseselt seotud, vaid neid kasutatakse ära kõikjal ja nii palju kui võimalik (Moeller, 2002: 3). Seega võetakse Moelleri sõnul alaealisi kajastuste näitlikustamiseks vaid siis, kui tahetakse mingisugusele probleemile eriti teravat tähelepanu pöörata või näiteks toetusi ja annetusi koguda. Samas alaealisi ajakirjanduslike allikatena nende piltide ja kirjelduste juures välja toodud pole ning nii on alaealine vaid lihtne illustratsioon.

Uuringud, mis käsitlevad ajakirjanduses just alaealiste allikate intervjuerimist, jõuavad enamasti aga järeldusele, et alaealisi kasutatakse allikatena vähe ning üldiselt vaid äärmisel vajadusel. Carina Tenor (2015) jõudis oma magistritöös järeldusele, et Rootsi meedias on see tingitud ka ebaühtlastest reeglitest. Nimelt teadvustatakse seal küll alaealiste kui ajakirjanduslike allikate intervjuerimise ohukohti, kuid meediamajades puudub ühtne süsteem või koodeks, mis alaealiste allikate intervjuerimist reguleerib ja mida kõik meediamajad samadel alustel kasutavad. Siiski on olemas erinevad koodeksid, mis puudutavad näiteks eraldi juhiseid raadiole ja televisioonile, samal ajal kui omad juhised on ka kohalikul pressinõukogul ning eetikanõukogul (Tenor, 2015: 16). Kaebusi, mis esitatakse konkreetsete artiklite pärast, esitatakse pressinõukogusse või kohalikule pressi ombudsmanile. Siiski pole hoolimata mitmest koodeksist olemas kindlat ja ühest ülevaadet juhistest, mille järgi käituksid kõike väljaanded Rootsi meediaruumis. Tenori (2015) sõnul on Rootsi meediamajades siiski eraldiseisvad juhised olemas, kuid need toovad laste huvides välja peamiselt vaid nende kaitsmise ning see viib olukorrani, kus alaealisi ei kasutata ajakirjanduses allikatena, kas üldse mitte, või on nad esindatud väga vähestel kordadel. Eetikakoodeksid ning nõuanded on olemas ka ülemaailmselt, näiteks toob UNICEF välja "Lapse õiguste konventsioonis" järeldused, kuidas alaealisi ajakirjanduslike allikatena kasutada ning millega sellisel juhul arvestama peab.

Tenor (2015: 15) tegi Rootsi juhtivate meediamajade peatoimetajatega intervjuud ning tema sõnul vastutavad peatoimetajad küll üldiselt selle eest, millised on nende väljaande reeglid, kuid neid mõjutavad ka näiteks lugejad, reklaamiagentuurid ning intervjueritavad. Seega sõltuvad need otseselt väljaande lugejaskonnast ning teistest

faktoritest. Tenor leidis, et neli peamist märksõna, mille järgi meediamajad alaealisi allikatena kasutades lähtuvad, on alaealiste vastutus, sõltuvus, pädevus ja kaitsetus. Kõigi nende nimetajate puhul joonistub välja muster, kus alaealistel pole endal piisavalt elukogemust, et ajakirjanduses allikatena esineda ning kõige sellise jaoks peab andma loa nende vanem:

- Vastutuse all mõeldakse seda, et lastel pole niivõrd suurt poliitilist või finantsilist vastutust kui vanematel ning seetõttu ei saa neid ilma luba küsimata kasutada;
- Sõltuvuse all mõeldakse alaealiste sõltuvust oma vanemast või hooldajast, kus igapäevane otsustamine jääb täiskasvanu kanda;
- Pädevuse alla kuulub alaealiste oskamatus näha kajastuse tagajärgi. Lisaks ei pruugi nad osata hinnata, mis võib kajastuse ebasobivaks muuta;
- Kaitsetuse all nimetatakse seda, et tõsisemates olukordades ei tohiks alaealisi intervjueerida, sest neid nähakse kui haavatavamad ühiskonnagrupperi ning selle vastutuse peab enda peale võtma täiskasvanu (Tenor, 2015: 37-38).

Samas tehakse Tenori sõnul (2015) otsuseid ka juhtumipõhiselt ning avaldamata võivad jääda ka lood, kus alaealine kannatab artikli tõttu kaudselt. Näiteks kui väljaanne kirjeldab tema vanema rasket seisust ja vaesust, siis võib avalikkuse tähelepanu jääda silma alaealise sõpradele, kes teda sellepärast norima võivad hakata. James ja Prout (1997) kirjutavad, et enamikel juhtudel ei tea ühiskond alaealiste olukorrast näiteks majanduslanguse või -tõusu ajal mitte midagi. Tenori sõnul on ajakirjanduslike väljaannete otsuse taga anda lastele vähem sõnaõigust eelkõige see, et kaitsta enda huve ning vältida kaebusi.

Samas nagu ma ka töös juba varem mainisin, siis Rootsi väljaannete reeglistike stiil ning otsused on küllalt erinevad. Näiteks oleneb väljaandest see, kas vanema nõusoleku võtmine alaealise allika intervjuerimisel on hädavajalik või on see lihtsalt hea tava (Tenor, 2015: 45). Selline otsus jääb sageli aga ajakirjaniku enda teha ning peatoimetaja seda tema eest ei langeta. Samas oleneb see jällegi väljaandest, kas selle otsuse eest vastutab reporter või väljaande peatoimetaja.

Tenor (2015) väidab aga ka seda, et väljaannete peatoimetajate jaoks on siiski oluline

alaealistele sõna anda ning küsimus on selles, kuidas neile seda anda, mitte millised reeglid seda piiravad. Peamised küsimused, mis Rootsi väljaannetel tekkisid olid: Kuidas ja miks on alaealiste intervjuerimine meedias piiratud? Kuidas seda kompenseerida? (Tenor, 2015: 57). Tenor leiab üldiselt, et alaealisi kasutatakse siiski ajakirjanduslike allikatena liiga vähe ning nende häält pole piisavalt kuulda meedias ega ka poliitilises diskussioonis. Seejuures täiskasvanuks saades seisavad nad silmitsi nende samade probleemidega, mis ühiskonnas praegu üleval on, kuid sinnamaani ei saa nad piisavalt oma häält kuuldavaks teha.

Hea näide selle kohta, kuidas alaealisi ühiskonnas siiski kaasata, on 1. - 6. klassi alaealiste seas Eestis tehtud uuring, kus nad pandi joonistama endale meeldivat avalikku ruumi, mille kaudu said nad arendada Eesti Rahva Muuseumi näitust (Pruulman-Vengerfeldt ja Runnel, 2018). Tegemist ei ole küll ajakirjandusliku kaasamisega, kuid uuring näitas, et osalised olid väga huvitatud arendamises kaasa lööma. Nimelt paluti lastel joonistada nende endi jaoks kõige põnevam puumaja ning fantaasial võis lasta vabalt lennata. Nad said end ette kujutada arhitektina ning pidid pildi juurde andma ülevaate materjalidest, esemetest, asukohast ning ka sellest, mille jaoks maja kasutatakse. Selle kaudu said nad katsetada avaliku ruumi kujundamist, mis võib samal ajal viia uute lahendusteni, millele ilma laste abita ei pruugi keegi tulla. Uurijad saidki laste piltide ning kirjelduste järgi luua näituse, millele nemad on otseselt oma arvamuse ning tõuke andnud, milline see võiks välja näha (Pruulmann-Vengerfeldt ja Runnel, 2018). Kuigi tegu pole ajakirjandusega, siis näitab selline kaasav projekt, et alaealistel on oma arvamus ning neil on selge arvamus ühiskonnas toimuvast. See näitab, et alaealistele võiks sõna anda kasvõi selleks, et avada uusi perspektiive, mille peale täiskasvanud üksi ei tuleks.

Larsen (2017) analüüsis paari juhtumi põhjal alaealiste ajakirjanduses kasutamist Norras, kus kajastati immigrantide lapsi, keda ähvardas riigist väljasaatmine. Nendes lugudes oli alaealise puhul tegu anonümiseeritud ohvriga, kelle lugu toodi kõigile eeskujuks. Larseni sõnul olid need konkreetset lood sellised, kus väljaandjad ning reporterid olid kursis sellega, milline võib olla nende kajastuste mõju lapsele ning tema elule, kuid nende riigist väljasaatmine oleks olnud traagilisem tagajärg, kui nende lugude jagamine. Larsen (2017: 12-13) toob töö kokkuvõttes välja, et ajakirjanikud otsustasid nende laste lugusid jagada, et päästa neid väljasaatmisest, kuid nende

suurem eesmärk oli muuta riigis süsteemi, mis järgmistel kordadel oleks immigrantide laste puhul leebem. Konkreetsete juhtumite puhul oli õigustatud alaealiste probleemi avalikkusele näitamine ning nende kogemusest rääkimine, kuid üldiselt rõhutatakse riigis alaealiste nõrka positsiooni allikana kasutamisel ning seda tuleb alati arvestada. Nende artiklite puhul leidsid aga ajakirjanikud, et probleem kaalus üles alaealiste n-ö abitu olukorra, kus lapse huvides on olukorra valgustamine, mitte selle mahavaikimine. Samas ütleb Larsen (2017), et isegi kui olukorra näitamine oli niivõrd oluline, siis ei tohi selliste juhtumite puhul alaealiste õigusi unustada ning need on vähemalt sama tähtsad, kui laiema probleemi käsitlemine.

Eestis võib paralleeliks tuua väikese Martini juhtumi (Pärli, 2018), kus loo peategelase, anonümiseeritud väikese poisi olukord oli niivõrd keeruline, et probleemi pidi tooma päevavalgele ning see võis muuta olukorda tema jaoks paremaks. Seda isegi juhul, kui talle lähedased inimesed võisid ta seal loos ära tunda. Väikese Martini juhtumi puhul oli tegu alaealisega, kes pidi elama turvakodus, kuid kelle täies elujõus ning igati viisakas tädi oli valmis enda juurde elama võtma. Kogu loo detailid toodi päevavalgele ning vaid väikese poisi nime ning nägu ei teadnud keegi. Laskumata detailidesse, mida selles loos oli palju, jõudis asi aga lõpuks nii kaugemale, et riigikogu muutis isegi seadust. Kui varem ei saanud näiteks tädi vaidlustada kohtuotsust, mis määras alaealise eestkostja, siis riigikogu otsus laiendas lõpuks Eestis märgatavalt eestkostjate ringi, kes selliseid otsuseid kohtus siiski vaidlustada võivad. Ajakirjanduses nimetati seda isegi kui “väikese Martini eelnõu”. Hiljem küll tutvustati alaealist ka tema päris nime ja näoga, kuid siis juba tema tädi nõusolekuga, kelle juurde ta hiljem elama pääses. Kui võtta aluseks Larseni (2017) uurimus, siis oli alaealise loo avalikustamine seega põhjendatud. “Eesti ajakirjanduseetika kodeks” ütleb, et kuigi perekondlikke vaidlusi üldjuhul ei kajastata, siis võib teha erandi, kui kajastus kaitseb alaealise huve.

Samas on selliseid näiteid nii Eestis kui ka mujal maailmas vähe. Carina Tenori (2015) sõnul on just ülereguleerimine see, mille tõttu alaealisi allikatena niivõrd vähe kasutatakse. Alaealisi on meedias harva näha ja kuulda ning ka täiskasvanud ei räägi neist väga (Tenor, 2015: 2). Ka Tenor toob võrdlusena teised alaesindatud ühiskonnagrupid, nagu vanurid, immigrandid, töölised ning vähemused, keda meedias ei kaasata ning kelle mõtted pole piisavalt esil.

James ja Prout (1997) kirjutavad oma raamatus, et alaealiste intervjuerimine ning nendesse suhtumine erineb ka teadlaste seas, kus üks osa teadlasi peab neid alaesindatud ühiskonnagrupiks, samas teine osa teadlasi võtabki neid kui tõrjutuid, kellel pole veel enda arvamuse avaldamiseks nii palju õigust. James ja Prout (1997: 8) toovad kokku välja kuus peamist punkti, kuidas lapsi või lapseiga defineerida, mistõttu saab neid mõisteid ka süsteemis erinevalt käsitleda. Lapse konstruktsioon võib ajas muutuda ning seda saab ka erinevalt käsitleda, näiteks võib see sõltuda kultuurilisest või ajaloolisest taustast. Laste mõistet saab erinevalt uurida ka sotsiaalse konstruktsioonina, nii nagu ka rahvust või sugu. Lisaks ei saa last eraldada soost, etnilisest koosseisust ega ka klassist. Samuti toovad autorid välja, et alaealise sotsiaalset elu peab vaatama iseseisvalt, nii nagu ka neid ümbritsevaid inimesi ning elukeskkonda, kus nad eksisteerivad. Lisaks nendivad autorid, et kuigi võib väita, et sotsioloogid on lastele vähe tähelepanu pööranud ning see on problemaatiline, siis on ka vale väita, et nad seda üldse teinud pole (James ja Prout, 1997: 9). Nende sõnul hakkasid teadlased sotsiaalseid tavasid laste ümber uurima alles hilistel 1970ndatel ning lapsepõlve kui mõiste sotsioloogilisi uuringuid peaks veel tegema palju, et lisaks perele ja haridusele pöörataks seoses lastega ka teistele temadele tähelepanu (James ja Prout, 1997: 9). Samas ütlevad James ja Prout (1997), et ajapikku võidakse ümber hinnata sotsiaalsed konstruktsioonid, mis raamistavad alaealiste allikatena kasutamist.

Lisaks on erinevus ka selles, et kui vaadata alaealisi individuaalselt, siis on nad teatud aja küll alaealise staatuses, kuid see muutub, kui nad täiskasvanuks saavad. Samas sotsiaalne grupp kui alaealised jääb alati samaks ning püsivaks. Samuti eksisteerib erinevus selles, millal võib inimene minna valima ning millal on tal lihtsad sotsiaal- ja tsiviilõigused. Viimased on muidugi igal inimesel, kes sünnib, kuid valimisiga oleneb riigist. Eestis on riigikogu valimistel valimisiga 18 eluaastat, samas kohalike omavalitsuste valimistel on see 16 eluaastat. Skeptilisemad teadlased ütlevad, et alla 18-aastastel või näiteks alla 16-aastastel pole piisavalt pädevust ning võimu, et ühiskonnas olulistel teemadel kaasa rääkida (Tenor, 2015).

McCrum ja Hodges (1998: 3) leiavad, et isegi kui ajakirjanikud alaealisi intervjuerivad, siis tihtipeale on nende küsimused juba ette ennustatavad ning küsitakse seda, mis pole konfliktne ning millele on kerge vastata. Laste sõnul

kuvatakse neid meedias valesti ning nad pole sellised nagu kajastustest paista võib (McCrum ja Hodges, 1998: 3). Autorid soovivad ajakirjanikel end esmalt viia laste huvidega kurssi ning siis minna intervjuule, sest sageli küsitakse alaealistelt küsimusi, mille vastu neil huvi puudub. McCrum ja Hodges (1998: 6) toovad samuti välja, et alaealisi peaks allikatena kasutama, sest nad avavad probleemidele uusi vaatenurki, nad tahavad tihtipeale ise väga rääkida ning näiteks haridusküsimused või alaealiste väärkohtlemisega seotud teemad võivad neid palju rohkem huvitada kui täiskasvanuid. Lisaks puudutavad need teemad alaealisi otseselt, mitte nagu täiskasvanuid, kes sageli sel teemal lihtsalt midagi arvavad ning alaealistele tihtipeale mittemidagiütlemaid kommentaare annavad.

Tenor (2015) nendib oma töös, et ka sotsiaalmeedia on toonud väljaannetesse uued murekohad, sest ka lihtne jäätise maitsmise test võib tuua alaealistele mured kaela, sest neist jääb märk alatiseks interneti maha. Samal ajal nendib Tenor, et just sotsiaalmeedias saavad alaealised rohkem sõna ning seetõttu tunnevad osati ka väljaanded, et alaealistele ei pea enam nii suurt rõhku panema. Seejuures saab aga Tenori sõnul ajakirjandus vahel just alaealiste postitustest sotsiaalmeediast huvitavaid mõtteid ning konstruktsioone, mida nad ka vahel kasutavad. Kui lugusid alaealistest siiski tehakse, siis proovitakse need tänapäeval siduda alaealistele näiteks *hashtag*'idega, mille järgi nad uudiseid leida võivad. Seega käsitletakse uutes keskkondades alaealisi teistsuguste kriteeriumide järgi, et nende mõtteid siiski kajastada saaks.

Kuigi Jamesi ja Prouti vaade on liberaalne ja nende sõnul peaks lapsed sõna saama, siis regulatsioonid ning soovitused, mis puudutavad alaealiste intervjuerimist, on valdavalt vastupidisel seisukohal. Siiski on mõnes kohas ka alaealistele sõna andmist rõhutatud. "Eesti Vabariigi lastekaitse seaduses" defineeritakse alla alaealisi kui lapsi, kes on alla 18-aastased. Seaduse paragrahv 11 ütleb järgmist: "Lapsel on mõtte-, südametunnistuse-, usu- ja sõnavabadus. Lapsel on õigus ja tal peab olema võimalus otsida, saada ja jagada mitmekülgset humanistlikku informatsiooni, osaleda organisatsioonides ja liikumistes." Seega annab seadus alaealistele küll sõnavabaduse, kuid rohkem sel teemal ei peatuta.

Samal seisukohal on ka Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni "Lapse õiguste

konventsioon”, mille artikkel 13 ütleb samuti, et alaealistel on sõnaõigus ning lisaks on muu seas kirjas, et see sisaldab vabadust riigipiiridest sõltumata suuliselt, kirjalikult või trükkis anda edasi informatsiooni ning igasuguseid ideid. Nii “Eesti Vabariigi lastekaitse seadus” kui ka Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni “Lapse õiguste konventsioon” toonitavad alaealiste sõnaõigust, kuid sellega laias laastus alaealiste sõnaõigust käsitlevate dokumentide loetelu piirdub.

“Lapse õiguste konventsiooni” artikkel 17 lisab, et massiteabevahendid peavad ergutama lastele levitatavat sotsiaalselt ja kultuuriliselt kasulikku informatsiooni (Riigi Teataja, 1991). Seega tuuakse välja, et lastele peab edastama informatsiooni, kuid samal ajal ei tooda välja, et neil on õigus osaleda avalikus informatsioonivahetuses (Pere, 2021).

Minu seminaritööst (Pere, 2021) selguski, et regulatsioonid ning soovitused on valdavalt seisukohal, et alaealised vajavad kaitset ning nende intervjuerimine on põhjendatud vaid äärmise vajaduse korral. “Eesti ajakirjanduseetika koodeks” märgib laste intervjuerimist vaid kahes punktis:

- 3.6. Lapsi tuleb üldjuhul intervjuerida või temast ülesvõtteid teha lapsevanema või lapse eest vastutava isiku juuresolekul või nõusolekul. Sellest reeglist võib teha erandeid, kui intervjuu kaitseb lapse huve või kui ta on niigi avalikkuse tähelepanu all.
- 4.7. Vanemate vaidlusi laste hooldusküsimuste üle üldjuhul ei kajastata.

Esimene punkt on maailmas laialt levinud, kuid teine punkt on “Eesti ajakirjanduseetika koodeksil” ainuomane ning mujal maailmas laiemalt kasutatud pole (Pere, 2021). Samas on sellest võimalik ka mööda vaadata, nagu töös juba varem käsitletud väikese Martini juhtum näitas.

Eestis õpetatakse ka ajakirjanikke alaealistega olema ettevaatlik, sest vähemalt Tartu Ülikooli ajakirjandusõppes kasutatav Tiit Hennoste “Uudise käsiraamat” nimetab lastega seotud lugusid ohtlikeks uudisteks, kus peab rangelt jälgima, mida avaldada ning mida mitte. Erilist tähelepanu nõuavad Hennoste hinnangul konfliktset lood (Hennoste, 2001: 54). Seejuures on samas raamatus kirjas, et n-ö imelapsi võiks

uudistes kajastada (Hennoste, 2001: 149). See eeldab seda, et laps on juba tuntud või on temaga seotud pehmed teemad, kus on eelkõige rõhk positiivsel emotsioonil.

Nii Eestis kasutusel olevad materjalid kui ka UNICEF-i soovitusel alaealiste intervjuerimisel rõhuvad alaealiste huvide kaitsele, et vältida potentsiaalseid negatiivseid tagajärgi (Pere, 2021). Samal ajal soovitab aga PressWise'i (1999) kogumik "Meedia ja lapse õigused" alaealistele sõna anda ning lasta neil ise enda mõtetest ja tunnetest rääkida. Sellest lähtuvalt saab ajakirjanik kuulata ära alaealise mured või rõõmud ning neid siis kõrvaltvaataja pilguga analüüsida (Pere, 2021).

James ja Prout (1997: 98) ütlevad, et kui päriselt soovida laste elutingimusi paremaks muuta, siis peab esimese asjana muutma seda, et laste hääl oleks ajakirjanduses olemas ning nende lugusid kajastataks. Lisaks pole maailmas ning samuti Eestis väga uuritud, kuidas alaealisi allikatena rohkem kasutada või mis on põhjused, miks seda ei tehta. Peale selle pole uuritud ka eetilisi norme ning koodekseid ning nii on need mitmel pool maailmas erinevad või neist puudub üldse ülevaade. Teatud juhtudel on küll leitud viisid, kuidas alaealiste muresid kajastada, kuid sageli on keerulisemad juhtumid anonümiseeritud ning reaalselt sõnaõigust on alaealistel vähe. Tenor (2015) kirjutab, et kuigi alaealised küll muutuvad, sest üks osa neist saab pidevalt täiskasvanuks, siis on neist igati osa ühiskonnast ning nende häält ei saa seega maha vaikida. Eetikakoodeksid ning reeglistikud alaealiste intervjuerimisel on sageli erinevad ning nii on raske leida ka ühist viisi, kuidas alaealisi rohkem ajakirjandusse kaasata.

Lähtuvalt töö eesmärgist ja teoreetilisest materjalist otsin bakalaureusetöös vastuseid järgnevatele küsimustele:

1. Millised reeglid kehtivad toimetustes alaealiste intervjuerimiseks?

Esimese uurimisküsimuse põhjal teen ülevaate toimetuste reeglitest ning tavadest alaealiste intervjuerimisel ning toon ka välja erandid, millest toimetused võivad otsuseid tehes lähtuda. Samuti uurin, kas pildile ja tekstile kehtivad samasugused reeglid ning kuidas on toimetustes kehtivaid põhimõtteid töötajatele ning kaastöölisele jagatakse. Seega saan teha üldise järelduse, kuidas on alaealiste allikatena kasutamine toimetustes reguleeritud.

2. Kuidas mõjutab lapsevanema või hooldaja lapse õigust anda ajakirjanikule intervjuu?

Teises uurimisküsimuses ilmneb, kuid võrd mõjutab lapsevanema või hooldaja õigus seda, kas alaealine võib ajakirjanikule intervjuu anda ning mis tingimustel. Kuna intervjuueeritavatel on valdavalt pikaajaline ajakirjanduslik kogemus, siis uurin ka nioelda ajaloo kohta, et kas nende õigused on kuidagi ajas muutunud. Küsimusest ilmneb, milline on lapsevanema või hooldaja roll alaealise ajakirjandusse pääsemisel ning kui leebelt või rangelt sellesse suhtutakse.

3. Kuidas mõjutavad erinevad allika ja loo teemaga seotud tegurid alaealiste intervjuueerimist?

Kolmanda uurimisküsimuse fookuses on alaealised allikad ning nende intervjuueerimisega seotud teemad. Lisaks teemadele, kus alaealised võivad potentsiaalselt olla intervjuueeritavad, tulevad siin mängu ka teema tundlikkus, prominentsus, vanus ja sotsiaalmeedia käitumine. Seega nende faktorite põhjal saab uurida, kuid võrd mõjutavad need alaealiste sattumist ajakirjandusse ning nende intervjuueerimist.

4. Kuidas tõlgendavad toimetajad alaealiste esindatust ajakirjanduses?

Viimane ehk neljas uurimisküsimus puudutab laiemalt intervjuueeritavaid ning nende toimetusi. Nimelt uurin, kuidas suhtuvad toimetused alaealistesse kui ühiskonnagruppi ning millistena nähakse nende õigust ühiskonnaelus kaasa rääkida.

2. MEETOD JA VALIM

Siinses peatükis tutvustan bakalaureusetöö meetodit, mida kasutasin andmete kogumiseks ning analüüsimiseks. Samuti tutvustan ma semistruktureeritud intervjuude kava ning selgitan valimi moodustamise põhimõtteid ning tutvustan valimit.

Kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit, täpsemalt semistruktureeritud intervjuukavaga dilemmauringut, sest minu eesmärk on analüüsida intervjueeritavate vastuste tähendusi. Kvalitatiivne uurimismeetod aitab intervjuudest välja võtta uurimisküsimuste põhjal kõige olulisemad tähendused ning mõtted (Kalmus jt, 2015). Lähtuvalt uurimisküsimustest teen ma intervjuudele ka tekstianalüüsi. Selleks kasutan koode, mis näitavad, mis reeglitest ning põhimõtetest Eesti ajakirjandusväljaanded lähtuvad. Samuti näen, mis seisukoha või arvamuse ajakirjandusväljaannete juhid teatud küsimustes võtavad.

Nagu varem öeldud, siis bakalaureusetöös lähtun ma Carina Tenori (2015) magistrیتöös kasutatud dilemmadest. Tenor (2015) kasutas oma töös kvalitatiivseid uurimismeetodeid ning tegi kuue Rootsi meediamaja peatoimetajaga intervjuud, milles proovis eelkõige leida vastust küsimusele, millised on nende dilemmad ning strateegia alaealisi allikatena kasutades. Selleks tegi ta intervjuukava, mille juhend koosnes viiest punktist, millest esimesed kolm koondusid ühe mõtte alla. Esiteks, millised on takistused alaealiste allikate intervjueerimisel. Teiseks, millised on võimalused nende intervjueerimiseks ning kolmandaks, milliste dilemmadega peab alaealiste allikate intervjueerimisel arvestama. Neljas punkt kirjeldab kuut hüpoteetilist juhtumit, kus peaks andma alaealistele allikatena sõna ning neid samal ajal kaitsma. Seal andis ta meediamajade juhtidele ette potentsiaalsed olukorrad, kus võib ette tulla alaealiste allikate intervjueerimine. Intervjueeritavad said vastusevariantide seast valida neile sobiva ning seda siis põhjendada. Juhtivatel kohtadel olevate inimestega tegi Tenor intervjuud seetõttu, et nemad vastutavad enim väljaande sisu ning valikute eest. Viienda punkti juures küsitakse intervjueeritavalt konkreetseid küsimusi toimetuse tööpraktikate kohta. Selline uurimisviis andis Tenorile ülevaate, kuidas meediamajad töötavad ning mis on nende lähtekohad otsuste tegemisel.

Andmete kogumiseks kasutasin käesolevas töös semistruktureeritud intervjuusid, mis põhinesid Carina Tenori (2015) magistritöö intervjuukaval. Intervjuukava oli esialgu rootsi keeles, mistõttu tuli see kõigepealt eesti keelde tõlkida. Seega oli siinses töös kasutatava intervjuukava esimene variant toortõlge eesti keelde, kuid see ei olnud veel piisavalt korrektne, et seda kohe kasutama saaks hakata.

Seejärel toimetasin intervjuukava juhendaja abil korrektseks eesti keelde ning muutsin ka küsimuste ning võimalike vastuste sõnastust. Sellega sai välistada esimesed kitsaskohad, mis võiksid potentsiaalselt intervjueritavatel küsimusi tekitada. Lisaks puudutas see aga ka mõistete täpseks seadmist, et need täidaksid täielikult oma eesmärgi ja iga küsimuse puhul tuleks välja kindel asi, millele vastust otsitakse. Esialgne tõlge andis kohati liialt mänguruumi ning nii poleks saanud kehvast sõnastuse tõttu küsimusele soovitud vastust. Lihtsamalt öeldes, intervjueritav võinuks küsimusest valesti aru saada.

Peale esimest toimetamist testisin intervjuukava ajakirjanik Linda Eensaare peal, kes kuulas küsimusi ning reflekteeris, kuidas tema neist aru saab. Kõik, mis jäi segaseks, läks kirja ning uuesti muutmisele. Eensaar pakkus paari küsimuse puhul alternatiivseid küsimusi ning potentsiaalsed küsimused ning vastusevariandid läksid kava märkustesse eraldi kirja.

Pärast seda tegin intervjuukava viimase toimetamise, mis tähendas veel mitmeti mõistetavate küsimuste täpsustamist ning neile alternatiivide leidmist. See oli ühtlasi ka viimane etapp intervjuukava koostamisel ning peale seda ma enam kava ei muutnud (vt. Lisa 1). Mõtteliselt jagasin peale toimetamist intervjuu nelja kategooria alla, milleks on regulatsioonid, nõusolek, mõjutegurid ning huvid ja esindatus.

2.1 Analüüsimeetod

Oma töös tuginen Ritchie ja Spenceri (2002) kirjeldatud raamanalüüsile, sest selle meetodiga on võimalik ideid hiljem uuesti läbi vaadata ning ümber hinnata. Raamanalüüs jaguneb omakorda osadeks, mis on kõik omavahel seotud.

Esimeses ehk tutvumise etapis on oluline kogu materjal põhjalikult üle vaadata ning mitte veel selle eraldamisega alustada. Nii on infost terviklik ülevaade ning üldpilt kinnistub paremini. Sisuliselt tähendab see minu töös seda, et pidin intervjuud läbi kuulama ning need ka hiljem transkribeerima. Intervjuude maht oli umbes neli tundi ning transkribeerimisele kulus kaks korda nii palju aega.

Teises etapis tuleb Ritchie ja Spenceri meetodi järgi raamistik tuvastada. Eelkõige tuleb lähtuda uuringu eesmärgist, vastajate jaoks probleemsetest teemadest ning ka teemadest, mis kogemuste kordumisest tekivad. Raamistiku tuvastuseks tein uurimisküsimustele ka täpsustavad küsimused, mille abil analüüsi sujuvamalt teha.

Kolmandas etapis tuleb materjal indekseerida ehk markeerida intervjuud, näiteks tähistades neid erinevate värvide ja märksõnadega, mis aitavad eraldada teemapunkte. Minu analüüsi puhul eraldasin eelkõige märksõnad “regulatsioonid”, “nõusolek”, “mõjutegurid” ning “huvid ja esindatus”, mille tähistasin erinevate värvidega. Tõukvalt töö eesmärgist ja uurimisküsimustest koostas teksti analüüsi jaoks kodeerimissildid ning selguse mõttes toon need Tabelis 1 intervjuuküsimuse koodiga markeeritult ka välja. Nagu eelnevalt mainitud, siis märgistasin koode värvidega, mis on näha ka tabelis.

Tabel 1. Uurimisküsimused ning nende koodid viidatuna intervjuukavale.

Uurimisküsimus	Kodeerimissilt	Intervjuuküsimuse kood
Millised reeglid kehtivad toimetustes alaealiste intervjuerimiseks?	Regulatsioonid	A1; A2; C8.1; C8.2; D11-D12; D14-D18.

Kuidas mõjutab lapsevanema või hooldaja lapse õigust anda ajakirjanikule intervjuu?	Nõusolek	A3; A4; J1; J3; J6; D13.
Kuidas mõjutavad erinevad allika ja loo teemaga seotud tegurid alaealiste intervjuerimist?	Mõjutegurid	B7; J1-J6.
Kuidas tõlgendavad toimetajad alaealiste esindatust ajakirjanduses?	Huvid ja esindatus	Kogu intervjuukava ülene.

Neljandas analüüsi etapis peab tegelema kaardistamisega. Selle punkti puhul panin kõik tekstiosad ning vastused konkreetse küsimuste alla, et neid saaks omavahel võrrelda. Nii tuleb esile, kuidas vastused omavahel suhestuvad ning kuidas keegi teemat tõlgendab.

Analüüsi viimases ehk viiendas etapis analüüsisin ning tõlgendasin materjali. Seega moodustasin materjalist tervikliku töö.

Tõukvalt töö eesmärgist ja uurimisküsimustest koostas teksti analüüsi jaoks kodeerimissildid ning selguse mõttes toon need Tabelis 1 intervjuuküsimuse koodiga markeeritult ka välja. Nagu eelnevalt mainitud, siis märgistasin koodi värvidega, mis on näha ka tabelis.

2.2 Valim

Minu valimis olid Eesti suuremate meediaväljaannete toimetuste juhid või juhtivaid positsioone täitvad töötajad. Kuigi ametikoha sisuline töö on neil võrdlemisi sarnane, siis nimetused on erinevad ning teksti selguse huvides nimetan neid edaspidi käesolevas töös toimetajateks, pidades selle all silmas ametinimetusi peatoimetajast toimetuse juhini. Väljaannetes sõltus intervjueeritava positsioon sellest, kes vastutas avaldatud lugude eest ning ka sellest, kes intervjuerimisperioodil vastata sai. Intervjuerisin toimetajaid nii kirjutavast meediast kui ka raadiost ja televisioonist, sest nii sai Eesti meediamaastriku reeglitest ning dilemmadest kõige laiahaardelisema pildi. Minu valimisse kuulusid Eesti Päevalehe uudistetoimetuse juhataja, Postimehe peatoimetaja asetäitja, Õhtulehe peatoimetaja, Eesti Rahvusringhäälingu uudiste- ja sporditoimetuse peatoimetaja, Eesti Televisiooni päevakajaliste saadete peatoimetaja, Kanal 2 uudistesaaate “Reporter” saatejuht, TV3 “Seitsmeste uudiste” juht ning raadio Kuku peatoimetaja. Intervjuud salvestasin telefoni ja mikrofoniga. Peamiselt toimusid intervjuud internetis Skype’i ja Zoomi keskkonnas, kuid ühe intervjuu tegin ka telefonitsi ning ühe intervjueeritavaga vahetult kohtudes. Intervjuude pikkus oli 30 kuni 35 minutit. Pärast seda transkribeerisin kõik intervjuud ning eraldasid enda küsimused tumedas kirjas.

Tenori (2015) ja Jamesi ja Prouti (1997) artiklid tõid välja, et alaealisi kasutatakse allikatena vähe ning üldiselt vaid erandkorras. Sellest lähtuvalt uurisin, millised on praegu Eesti meediamajade reeglid ning dilemmad alaealiste intervjuerimisel ajakirjanduslike allikatena.

3. TULEMUSED

Siinses peatükis toon välja uuringu tulemused, mille esitamisel lähtun intervjuude analüüsimisel kasutatud kodeerimiskategooriatest ehk regulatsioonidest, nõusolekust, mõjuteguritest ning huvidest ja nende esindatusest.

3.1 Regulatsioonid

Eesti meediaväljaannete toimetajatega tehtud intervjuudest tuleb esile arusaam, et Eesti meedias lähtutakse otsuste langetamisel esmajoones “Eesti ajakirjanduseetika koodeksist” (1998). Selle tõid välja eranditult kõik intervjuueeritavad ning eraldi puudutab see lapsi käsitlevaid punkte, kus öeldakse kokkuvõtvalt kahte asja: esiteks tuleb lapsi intervjuuerida lapsevanema või hooldaja nõusolekul ning teiseks, et vanemate vaidlusi hooldusküsimustes üldjuhul ei kajastata. Seega, mis puudutab reegleid, siis esmajoones lähtutavad ajakirjanikud neist kahest punktist ning enamasti ei ole eraldi dokumente või regulatsioone, mis toimetuses alaealiste intervjuueerimist mainiksid. Küll aga nimetas Eesti Rahvusringhäälingu toimetaja ära dokumendi pealkirjaga “Eesti Rahvusringhäälingu Hea Tava”, mida tema töötajad samuti kasutavad. Suurt vahet sel “Eesti ajakirjanduseetika koodeksiga” siiski pole ning peamiselt puudutab see organisatsioonisiseseid eesmärke. See ka ainuke erand, mis puudutab Eesti meediamaastiku reeglistikke. Samas on rahvusringhäälingu dokumendi sisu kirjelduse järgi suhteliselt sarnane “Eesti ajakirjanduseetika koodeksile”, seega üldjoontes kasutavad meediaväljaanded samu põhimõtteid.

Kuigi meediaväljaanded jälgivad üldiselt samu reegleid, siis ei pea suurem osa intervjuueeritavaid kindlat reeglistikku parimaks viisiks, kuidas alaealiste intervjuueerimisel käituda. Pigem on intervjuueeritavad seisukohal, et iga juhtumit peaks vaatama eraldi ning parim viis oleks kombineerida toimetaja sisetunne ning kogemus olemasolevate reeglitega. Eelkõige seetõttu, et töö käigus võib ilmnedu uusi asjaolusid ning kindel reeglistik võib mõnes olukorras olla liiga jäik.

Erandite tegemise ning samas reeglite olemasolu võttis kokku näiteks TV3 “Seitsmeste uudiste” toimetaja järgnevalt:

“Arvestades laste puht arengu eripärasid, vanuselisi iseärasusi, peabki teatud teemadesse erinevalt suhtuma ja on ainuvõimalik teatud teemadesse erinevalt suhtuda. Siin tuleb ilmselt neid situatsioone kuidagi omavahel ühendada, paindlikkust anda.”

Samas vastasid Õhtulehe ning raadio Kuku toimetajad, et kindel reeglistik oleks alaealiste intervjuerimise puhul parim lahendus, kuid ka nemad tõid oma vastustes välja, et kindel reeglistik ei välista erandeid. Vastustest tuleb välja, et alaealiste allikate intervjuerimist peab käsitlema nii, et mingi reeglistik küll on, kuid seejuures vaadatakse enamasti igat juhtumit eraldi, et mitte teha otsuseid pimesi.

Küll aga tehakse olenemata “Eesti ajakirjanduseetika koodeksist” vahel neile reeglitele ka erandeid, mis on ka loogiline. Sellisel juhul arutatakse kõigis toimetustes peaaegu iga juhtum eraldi koos läbi. Ainuke kindel kategooria, mille osas erandeid ei tehta, on alaealise päritolu. Selle kohta olid kõigi intervjueritavate vastused samad ehk alaealise koduriik ei mängi intervjuerimisel rolli ning kõik alaealised on toimetuste ees võrdsed.

Peamiselt tehakse erandeid selles, et lapsevanemalt või hooldajalt ei küsita igas olukorras alaealise intervjuerimiseks luba. See puudutab eelkõige juba praegu avalikkuses tuntud inimesi või siis süütuid küsimusi, kus alaealine ei saa oma vastusega endale või kellelegi teisele liiga teha. Mis puudutab avalikkusele tuntud inimesi, siis tõi näitena Eesti Päevalehe toimetaja välja sportlased, kes võistlevad pidevalt avalikult ning seega ei tundu mõistlik küsida igal korral eraldi vanema käest intervjuu jaoks luba. Seda mainis ka raadio Kuku toimetaja, kes rääkis asjast sama nurga alt.

Teine erandite grupp on tänavaintervjuud, kus ei pruugita alati inimestelt nende vanust küsida. Samas, kui paistab, et tegu on alaealisega, kuid ta vastus ei ole kuidagi teda kahjustav, siis näiteks Eesti Päevalehes vaadatakse sellest mööda. TV3 “Seitsmeste uudiste” toimetaja tõi näitena selle, et kui kool ajakirjaniku koos kaameraga juba sisse laseb ning mõte on teha küsitlust gümnasistide seas, siis eraldi nende vanematega sellest rääkima ei pea, sest kui kool annab loa, siis luba on antud. Intervjuudes toodi siiski välja, et kui selliseid intervjuusid tehakse, siis on võimalik nimetada

intervjueeritavaid vaid eesnime järgi või äärmisel juhul saab kriitilisema teema puhul ka nende nägusid hajutada.

Küsimuste adekvaatsust ning tulevikku puudutavat aspekti nimetas ka ETV päevakajaliste saadete toimetaja, kes tõi välja asjaolu, et ajakirjanik ei tohiks ühtegi alaealiste intervjuud ega arvamused ilma mõtlemata avaldada nii-öelda vau-eefekti tõttu. Tema sõnul peab iga vastuse puhul arvestama sellega, kuidas see tema elu võib tulevikus mõjutada. TV3 “Seitsmeste uudiste” toimetaja tõi aga dilemmasid tekitavate lugudena välja ka laste vägivallaga seotud lood, kus peab kajastuse peale eraldi mõtlema, kas alaealise arvamus või intervjuu on niivõrd oluline, et seda uudisesse lisada või saab ka ilma selleta hakkama.

Tulevikku silmas pidades tekitab toimetustes küsimusi kohalike omavalitsuste valimistega seonduv temaatika, kus on 2021. aastal taaskord võimalik hääletada ka 16- ja 17-aastastel inimestel. Raadio Kuku toimetaja tõi selle ka ühe dilemmana välja ning jõudis arusaamani, et kui inimesel on juba valimisõigus, siis peaks ta olema valmis ka kommentaare oma valimiseelistustest jagama. See seondub ka TV3 “Seitsmeste uudiste” toimetaja öelduga, mis puudutab teatud erandite tegemiste vajadust, kus ta tõi välja vajadusel teatud reeglitest kõrvale kaldumise. Samas käsitlevad ERR-i hea tava ning “Eesti ajakirjanduseetika koodeks” alaealisi homogeense grupina.

Hoolimata teatud erandite vajadusest on kõik toimetused ühel meelel ka selles, et pildile ja tekstile kehtivad kajastamisel samad reeglid ning mõlemad lähtuvad “Eesti ajakirjanduseetika koodeksist”. Kriitiliste lugude puhul hägustatakse näiteks piltidel näod, nii et alaealised pole kuidagi tuvastatavad. Kui aga teemad on pehmemad ning tekstiliselt on alaealine oma nime ja jutuga avalik, siis ei ole vaja teda ka pildil peita.

Intervjuudest selgus, et meediaväljaannete toimetuste juhid tunnevad end alaealiste allikate intervjuerimisel mõneti ebakindlalt. Põhjuseks toodi eelkõige asjaolud, et nendega suhtlemise reeglid on ühiskonnas sageli muutumas ning seetõttu vajavad nad eraldi tähelepanu. Lisaks kehtivad neile erireeglid, mis tähendab, et iga lauset tuleb piltlikult öeldes mitu korda üle vaadata, et ajakirjanik või väljaanne kuidagi alaealisele liiga ei teeks. Samas oli ka toimetusi, näiteks TV3 “Seitsmesed uudised” ning Postimees, kes tunnevad end alaealiste intervjuerimisel kindlalt. Seda eelkõige põhjusel, et iga olukord arutatakse eraldi läbi ning neil pole kahtlemiseks väga põhjust.

Selleks, et toimetuse kõik ajakirjanikud reegleid ühtviisi mõistaksid, on loogiline eeldada, et erinevaid regulatsioone ja tavasid tutvustatakse uutele reporteritele ja toimetajatele. Seepärast sisaldas intervjuu ka küsimusi selle kohta, kuidas uusi regulatsioone toimetuses tutvustatakse.

Toimetuse reeglitest ja tavadest saavad valdavalt ajakirjanikud ning väljaannete töötajad teada töö käigus. Kuigi on toimetusi, kus uutele töötajatele tehakse kohe tööle tulles ülevaade toimetuse reeglitest, siis ükski meediaväljaanne ei eelda, et need kohe teada peaksid olema. Eesti Rahvusringhäälingu toimetaja ütles järgmist:

“Kui uus ajakirjanik tuleb tööle, siis oma juhtumite käigus loodetavasti vanemate toimetajate abiga saab need teadmised. Ajakirjandus on selline väga praktiline eriala, eksju, ja sisaldab ikkagi 99% juhtudest toimetajat ja selles toimetaja-ajakirjaniku suhtes peaksid eelduslikult need põhimõtted ka kohale jõudma.”

Siiski on kõigile toimetustele oluline, et “Eesti ajakirjanduseetika koodeksiga” oldaks tuttav ning ülejäänud tuleb igapäevatoos lisaks. Enim töid intervjuueeritavad välja omavahelist arutelu, mis annab aimduse, kuidas mingis olukorras käitutakse. Selline õpetus- või seletusviis kehtib potentsiaalselt kõigile ehk uutele töötajatele, kaastöölisele, lugejatel tulnud lugudele ning ka alaealistele kaasautoritele.

Analüüsi põhjal saab öelda, et toimetuste juhid peavad elementaarseks, et “Eesti ajakirjanduseetika koodeksiga” on tööle tulevad reporterid kursis. Kuivõrd see on keskne regulatsioon, millest toimetajate sõnul kinni peetakse, on see mõistlik eeldus. Samas, mis puudutab eraldiseisvalt alaealisi või näiteks nende agentsust ehk olla ärakuulatud ka ühiskondlikes aruteludes, siis selle üle tõenäoliselt eraldi arutelusid ei peeta, kuivõrd sellise püstitusega see teema ei tõstatuks töö käigus. Ajakirjanduslikus praktikas, nagu toimetajate intervjuudest selgus, arutatakse lastega seotud juhtumeid, kui need lähtuvad uudisväärtuslikust sündmusest ning arutelud tõukuvad ennekõike eetilistest kaalutlustest laste kui haavatava grupi osas.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et kuigi toimetused järgivad “Eesti ajakirjanduseetika koodeksit” ning see on esmane pidepunkt, mille najalt otsuseid teha, siis lõpuks vaadatakse siiski igat juhtumit eraldi. Nagu intervjuueeritavad välja töid, siis oleneb see palju juhtumi iseloomust ning selle asjaoludest. Intervjuudest selgus, et ühtne ning detailne reeglistik ei teeks kindlasti halba, kuid ilmselt ei muudaks see senist praktikat

alaealiste allikate intervjuerimisel. See tuleneb asjaolust, et pahatihti on reeglistikud liiga jäigad ning neis ei nähta võimalusi eranditeks, mida ajakirjandus vajab. Lisaks selgus minu seminaritööst (Pere, 2021), et ka kõik teised Eestis olemasolevad dokumendid ja soovitused, mis puudutavad alaealiste intervjuerimist, on sarnaste mõtetega, nagu intervjueritavate mainitud “Eesti ajakirjanduseetika koodeks”. Seega praegu olemasolevate dokumentide ning soovituste kasutusele võtmine olukorda ei muudaks.

3.2 Lapsevanema või hooldaja nõusoleku roll

Kõik Eesti meediamajade toimetuste juhid on selgelt seisukohal, et lapsevanemal või hooldajal on täielik õigus otsustada alaealise intervjuerimise üle. Seejuures tuleb mainida, et iga teema puhul on erandeid, sest nagu varem mainitud, siis on intervjueritavad enamasti seisukohal, et juhtumeid hinnatakse individuaalselt ning on olukordi, kus seda ei peeta vajalikuks või on teised põhjused, miks seda mitte teha. Üldreegel on aga see, et alaealise intervjuerimiseks peab olema lapsevanema või hooldaja luba ning kui seda ei anta, siis alaealine ka intervjuud anda ei tohi. Sellel seisukohal on intervjueritavad peamiselt “Eesti ajakirjanduseetika koodeksi” ning Eesti seaduste põhjal, kuid osati võetakse seda ka loomuliku osana.

Olukorras, kus lapsevanema või hooldajaga ühendust ei võeta, on üldiselt seotud sellega, et küsimused on piisavalt süütud, et need ei saa alaealisele kahju tekitada. Seega ei intervjuerita üldiselt alaealisi näiteks poliitilistel või muudel kriitilistel teemadel. Näiteks jäätise eelistuse kohta võivad aga alaealised vabalt ilma vanema või hooldaja nõusolekuta vastuseid anda. Seejuures tuleb aga vaadata alaealise vanust, sest mitu intervjueritavat olid seisukohal, et näiteks 16-aastane võib pehmetel teemadel, nagu näiteks jäätiseküsitlus või muu selline, sõna võtta, kuid näiteks 9-aastastelt intervjuud ilma nõusolekuta paluda ei saa. Kuigi juhtumipõhine otsustamine aitab ilmselt leida sobivaima lahenduse ka siinsel puhul, ei kaitse see alaealist, näiteks võimalike negatiivsete tagajärgede eest, kui tema ajakirjanduses esinemine peaks muutuma eakaaslastele kiusamise põhjuseks (millele oma kogemuse põhjal kaude viitas ka Eesti Päevalehe toimetaja). Intervjuu teemade valikul on samuti palju n-ö halle alasid. Kui kriitilistel teemadel eelistatakse alaealisi mitte intervjuerida, siis

näiteks osades poliitikateemades oleks oluline kuulata ka alaealiste arvamust. Samas välistab poliitikateemadest alaealiste nn eemal hoidmine ka nende kaasamise avalikesse aruteludesse just ühiskonna mõttes olulistel teemadel.

Samuti ei näe intervjuueeritavad põhjust küsida lapsevanemalt või hooldajalt intervjuu jaoks luba siis, kui kooli esindaja selle juba andnud on. Selline olukord puudutab näiteks ajakirjanikke, kes lähevad kooli mõnel teemal alaealisi intervjuerima ning klassijuhataja või direktor selleks loa annab. Kui luba on antud, siis eeldab meediamaja, et vastav küsimus on esitatud ka lapsevanematele või hooldajatele. Seejuures vajab mainimist, et peale isikuandmete kaitse üldmääruse jõustumist on kõik koolid kohustatud sellistes olukordades lapsevanemate nõusolekut küsima ja tagama selle, et alaealiste puhul, kelle vanemad pole oma laste intervjuerimiseks või pildistamiseks luba andnud, peab kool tagama nende eraldatuse.

Kriitiliste juhtumite puhul proovitakse sageli leida lahendusi sellele, kuidas alaealiselt tulnud materjali nii kasutada, et nende identiteet kuidagi välja ei tuleks, kuid et materjal siiski raisku ei läheks. Kui selline lahendus leitakse, siis proovitakse lugu siiski avaldada. Kui lugu ei ole aga otseselt seotud hooldusküsimustega, kuid on lihtsalt konfliktne, ning ilma alaealise avalikustamiseta lugu välja anda ei saa, siis jääb üldjuhul otsustusõigus lapsevanemale või hooldajale. Kui lapsevanem või hooldaja loo ilmumist ei soovi, siis üldjuhul ka lugu ei ilmu.

Nii Carina Tenori intervjuudest kui ka nt lapsepõlvesotsioloogiast (Hallett ja Prout 2003, James ja Prout 1997 ja Ben-Arieh 2005) tuleb välja, et paari aastakümne vältel on lapsed muutunud oma vanemate "vallasvaraks", kelle sõnaõiguse ja esindatuse (ehk agentsuse) üle otsustavad ainult lapsevanemad, kes sageli lähevad pigem igasuguse keelamise teed, sh keelates ka alaealiste osalemist ajakirjanduses.

Meediaväljaannete toimetuste juhid jagunevad kaheks küsimuse puhul, mis puudutab seda, kuivõrd on lapsevanema roll nõusoleku andmisel ajas muutunud. Umbes pooled neist muutust ei näe, sest nende jaoks on see olnud alati ühtviisi range. Teine pool on seisukohal, et lapsevanemate roll on aastatega tõusnud ning seega on ka alaealised nii-öelda rohkem kaitstud.

“Ma Eesti ajakirjanduses ei näe nüüd küll just väga tihti selliseid tõsiseid rikkumisi, kus alaealisi kasutatakse kuidagi ära, kas ajakirjaniku lollusest või tahtlikult. Minu meelest on paremaks läinud jah.” (raadio Kuku toimetaja)

Nii raadio Kuku toimetaja kui ka teised intervjueritud, kes ei toonud välja lapsevanemate nõusoleku andmise rolli suurenemist, võisid seda teha põhjusel, mida selgitavad eelpool toodud analüüsitulemused – ajakirjanikud eelistavad juhtumipõhiselt valida, millal üldse lapsi kajastada ning neid olukordi, kus nad peaksid lapsevanema nõusolekut küsima, ongi väga vähe.

Seega võib öelda, et toimetused juhivad üldjuhul alaealiste intervjuerimisel väga tugevalt ette antud juhustest ning küsivad lapsevanematelt ning hooldajatelt intervjuerimiseks luba. Siiski tehakse reeglitest ka erandeid. Näiteks, kui tegu on alaealist mittekahjustava intervjuuga ning ta on toimetuse jaoks tunnetuslikult piisavalt vana, siis lapsevanemalt või hooldajalt eraldi luba ei küsita. Lisaks tehakse vahel erandeid ka kriitiliste lugude puhul, kus eiratakse lapsevanema või hooldaja keeldu alaealist intervjuerida. Seda juhul, kui materjal on avaldamiseks piisavalt oluline ja kaalukas. Sellisel puhul otsitakse alaealise intervjuu kasutamiseks teisi viise ning ta on üldjuhul loos täielikult anonümiseeritud. Veel toodi välja, et kriitiliste lugude puhul kasutatakse alaealiselt saadud materjali kaude ning temaga tehtud intervjuud ei avaldata, kuid saadud informatsiooni põhjal otsitakse teisi looga seotud allikaid.

3.3 Allika ja loo teemaga seotud mõjutegurid

Alaealiste intervjuerimist võivad teatud olukordades mõjutada erinevad mõjutegurid. Nendeks võivad olla näiteks vanus, tuntud, sotsiaalmeedia pädevus ja muu selline.

Mis puudutab intervjueritava alaealise tustust, siis üks dilemma puudutas juba tuntud alaealise intervjuerimist. Intervjueritavate sõnul oleneb sellise alaealisega tehtud intervjuu avaldamine eelkõige sellest, kas materjal on tõepoolest selline, mida ei saa kuidagi avaldamata jätta. Kui see ei ole nii oluline materjal, siis jäetakse see avaldamata. Reaalse eluga võrreldes tõi mitu intervjueritavat välja, et kui see on tõesti aktuaalne ning oluline postitus, siis see avaldataks ning ilmselt lapsevanemalt luba ei küsitaks. Selle eelduseks on tema tustus, mis teeb temast juba niigi avaliku elu

tegelase. Siiski ütlesid näiteks TV3 “Seitsmeste uudiste” toimetaja ning Postimehe toimetaja, et nad küsiks kindlasti lapsevanemalt või hooldajalt samuti kinnituse üle.

Intervjuus pakutud juhtum is oli blogija 17-aastane inimene, kes tegi väga laia kõlapinda saanud teema kohta aktuaalse postituse. Sellise küsimuse peale tekkis eelkõige intervjuueeritavatel küsimus, milline see teema olla võiks ning kas nad seda sellisel juhul peaksid oluliseks avaldada. Teine probleem on intervjuueeritavatel see, et alaealise vanus pole ilmselt kohe näha ning seega võib ajakirjanik kohati võtta ka seisukoha, et ilmselt intervjuueeritav ongi täisealine või lapsevanem on tema avalikkust aktsepteerinud.

Küll aga saab kindlalt väita, et alaealise avaliku elu tegelase postitus aktuaalsel teemal on niivõrd oluline, et selle avaldamist pigem kaalutaks kui välistataks. Samuti leidsid mõned intervjuueeritavad, et kui alaealine on endale valinud avalikkuses tähelepanuväärse rolli (nt poliitilise organisatsiooni noortekogu liige või juht), siis on õigustatud ka tema intervjuueerimine vanema loata ning olenemata tema vanusest. See viitab taas erisustele, mida tehakse tööprotsessi käigus ning mis pigem suurendavad alaealise agentsust, sealjuures on kaitstud ka alaealise allika huvid.

Nagu intervjuudest välja tuli, siis on alaealise täpsest vanusest palju, kas ja mis teemadel neid intervjuueeritakse. Selleks kõige lihtsam näide selgus intervjuudest iga kord vastandumisel, mis vahet on 10-aastaselt intervjuueeritaval ning 17-aastaselt intervjuueeritaval. Meediaväljaannete toimetuste juhid tõid välja nende erineva küpsusastme ja elukogemuse. Siiski näiteks lihtsatel tänavaküsitlustel oldi pigem seda meelt, et kui teema ei riiva ega haava kedagi, siis lapsevanema nõusolek intervjuueerimiseks ei ole alati esmatähtis.

Lisaks on alaealise allika rollist. Näiteks, kui tegu on erakonna noortekogu juhiga, siis ei näe toimetuste juhid üldiselt põhjust, miks teda mitte intervjuueerida. Seda põhjusel, et ta on juba niigi avalikul positsioonil ning sellises rollis olemine eeldab juba niigi, et ta vanemad on selle heaks kiitnud.

Asi, mis aga toimetusi üksmeelselt ei mõjutaks, on alaealiste vanemate prominentsus. Intervjuueeritavad on seisukohal, et prominenti ja tema alaealist last ei saa paigutada samale pulgale ning eriti puudutab see näiteks hooldusküsimusi. Seega lugude avaldamist või nende kirjutamist see ei mõjutaks.

“Vanemate patte ei nuhelda laste kaela, nii et tegelikult tuleks ka prominendi lapsi käsitleda samamoodi nagu tavakodanike omi.” (Postimehe toimetaja)

Mis aga kindlasti alaealiste allikate intervjuerimist ning sellest tulenevalt lugude avaldamist mõjutab, on teema tundlikkus. Mida pehmem on teema, seda suurem on ka tõenäosus, et ajakirjanik sellest kinni võib hakata. Kui teema on tõsine ning terav, näiteks puudutab alaealiste rahuolematust kooliga või alaealise vanemate lahutust, siis ütlevad intervjueritavad, et kõike tuleb suhtuda äärmise ettevaatlikkusega. Näiteks pole väljaannetel probleemi intervjuerida alaealisi olukorras, kus hinnatakse näiteks parimaid jäätiseid või esitletakse uut kooliprojekti, kuid koolikorraldust kritiseerival teemal enam nii kindlad ei olda. Viimasel juhul kaalutakse pigem seda, kas lugu on üldse vaja avaldada ning kui tõesti on, siis sageli proovitakse sinna leida alternatiivsed allikad, et originaalallikas loost välja ei tuleks. Minu intervjuukavas oleva juhtumi puhul ei soovinud ka alaealise lapsevanem, et laps kuidagi meediasse satuks. Sellisel juhul on seega ajakirjanikel vaid võimalus seda teemat ümber nurga, anonüümselt või lapsevanema soove mitte arvestades teha.

Enim mõjutab toimetajate hinnangul alaealiste intervjuerimist nende vanus. See tähendab seda, et teatud teemade puhul ei lasta end häirida inimese potentsiaalsest vanusest ning seda isegi ei kontrollita. Eelkõige puudutab see aga pehmeid teemasid, kus alaealistel pole võimalust olulistel ühiskonda puudutavatel teemadel kaasa rääkida. Mida kriitilisem on teema, seda olulisem on ka alaealise vanus, mistõttu on oluline mõjutegur ka teema tundlikkus. Üheselt võib väita seda, et kui alaealine on prominendi laps, siis see intervjuu või materjal toimetustes avaldamist ei mõjuta, sest alaealine pole oma vanema prominentsusega ise kuidagi seotud. Seega ei aita prominentsus materjali kaalukusele kaasa. Kui aga alaealine on ise juba tuntud, siis on alaealisega seotud materjali avaldamine tõenäosus suurem, kuna ta on end ise juba avaliku elu tegelasena kehtestanud.

3.4 Toimetuste huvid seoses alaealiste esindatusega ajakirjanduses

Meediaväljaannete peatoimetajate ning intervjueritavate jutust ilmneb, et eelkõige on neile oluline see, et alaealistele ei tehtaks kuidagi liiga. Näiteks peab arvestama

sellega, et alaealiste praegused kommentaarid viie, kümne või 20 aasta pärast neile soovimatuid tagajärgi ei tooks. Seega lähtutakse pigem äärmisest vajadusest alaealisi intervjuerida, kui et nad igapäevaelus regulaarselt allikad oleksid.

“Meie puhul nähtavasti kindel reeglistik ongi see, et alaealistega üldiselt ei räägita. Kui ma ütlen, et on väga keeruline inimestele meelde tuletada isegi juhtumit, kus poole aasta jooksul on olnud alaealisena, noh, siis nii ta on.” (Õhtulehe toimetaja)

Intervjuudest esile tulnud teemade valikut iseloomustab see, et neis küsitakse alaealise kogemusel tuginevat (nt distantsõppe kogemus), kuid mitte nende seisukohti päevakajalistel pidevalt arenevatel teemadel (nt pensionireform, kooseluseadus, maskikandmine vmt), millel on mõju elule tulevikus.

Kuigi suur osa tänapäeva noortest veedab aega sotsiaalmeedias, siis sellele pole toimetused erilist rõhku pandud. Toimetused ei kogu sealt alaealiste kohta potentsiaalset uudismaterjali ning ka artiklite avaldamist on jätkatud tavapärasel platvormidel. Väljaanded on küll loonud endale sotsiaalmeedia kasutajad, kust enda uudiseid jagada, kuid eraldi sisu sinna tootma pole hakatud. Õhtulehe peatoimetaja sõnul on neil noortele suunatud saade “Mis muss on?”, kuid see on samuti eeskätt Õhtulehe veebiportaalil, kuid jagatud ka näiteks Youtube’i keskkonda. Õhtulehe peatoimetaja sõnul peab kaasaegses meedias jõudma alaealiseni neile sobivate tegelaskujudega ning ühtlasi tuleb kajastada nende tegemisi, keda noored jälgivad. Selle sammuga on nad sotsiaalmeediale teatud mõttes konkurentsi pakkunud, sest toimetajate hinnangul vähemalt alaealistel meedia vastu huvi püsib.

Lisaks tuleb mainida Postimeest, kes lõi eraldi alaealistele mõeldud väljaande Postimees Junior ning käivitas ka haridusportaali.

Tervikuna selgitavad eelloetletud näited aga seda, et kui alaealised pole nende auditoorium, siis pole neid mõtet ka avalikesse aruteludesse kaasata. See puudutab ka uudiseid, mistõttu pole alaealistel võimalik tähtsamates ühiskonnaprotsessides osaleda.

Lisaks on intervjueritavad seisukohal, et ka alaealised pöörduvad tulevikus uudiste lugemiseks või info hankimiseks klassikalise ajakirjanduse ning uudiste platvormide poole.

“Lihtsalt tuleb arvestada sellega, et nooremad inimesed tarbivadki, ajalooliselt igas põlvkonnas on tarbinud vähem uudiseid kui nendest 10-15 aastat vanemad inimesed. See natuke meenutab seda küsimust, et kas nüüd on lõpuks tulnud see põlvkond, kes telekat ei vaata. Praktiliselt viimased 40 aastat on seda küsimust iga natukese aja järelt uuesti küsitud. Niipea kui need inimesed sellesse ikka, kus tavaliselt on teler koju ostetud, siis ka järgmine põlvkond ostab selle teleri endale koju.” (Eesti Rahvusringhäälingu toimetaja)

Intervjueeritavad jõudsid vestlustes seisukohale, et kuigi alaealisi peaks võtma kui ühiskonnagrupi, kellel on võrdne õigus olla ühiskonnas esindatud, siis tegelikkuses on nad lihtsamini haavatav grupp kui enamik teisi ühiskonnagruppe ning seetõttu hoitakse neid ka teatud teemadest eemale. Siiski tuli ka välja, et alaealisi võiks meedias aruteludesse rohkem kaasata.

“Ma üldiselt arvan, et alaealistel pole häda midagi, nii et mingites küsimustes võiks nende hääl kõlada kõvemini küll, eriti nüüd, kui on toodud isegi kohalikel valimistel valimisiga 16 aasta peale.” (Eesti Päevalehe toimetaja)

Sarnastele järeldustele jõudsid intervjuudes ka Carina Tenori intervjueeritavad tõdedes, et nad ei ole sellise nurga alt alaealiste intervjueerimisele kunagi mõelnudki.

Peamine punkt, mis siiski välja toodi, oli see, et alaealised vajavad erikohtlemist ning nende intervjueerimist tuleb kriitiliselt kaaluda. Sidudes seda teadmist seminaritöö tulemustega võib järeldada, et sarnaselt regulatsioonidesse ja juhendmaterjalidesse sisse kirjutatud eeldustega näevad ka toimetused alaealisi haavatava grupina. Osaliselt on selle põhjuseks eeldus, et alati kui ajakirjandus kajastaks alaealisi allikaid, oleks see teemadel, mis võiksid (tulevikus) kahjustada nende privaatsust või huve. Samas jätavad peatoimetajad (sarnaselt regulatsioonide ja juhendmaterjalidega) kõrvale alaealiste agentsuse ehk õiguse olla ühiskonnagrupina esindatud ja määrata oma osalemist avalikes aruteludes, sh ajakirjanduses. Ühelt poolt võib seda tõlgendada kaitsemehhanismina, mille eesmärk on vältida võimalikke negatiivseid tagajärgi toimetusele. Teiselt poolt võib tegu olla piiratud arusaamaga alaealiste kui ühiskonnagrupi agentsusest, millest andsid tunnistust ka toimetajate vastused, kus nad mõtestasid alaealiste intervjueerimises seisnevat võimalusi tulevikuks.

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Järelduste peatükis annan ülevaate töö tulemustest uurimisküsimuste kaupa ning mõtestan neid aruteluga iga küsimuse järel.

4.1 Millised reeglid kehtivad toimetustes alaealiste intervjuerimiseks?

Kõikides töös mainitud toimetustes juhindutakse alaealiste intervjuerimisel esmajoones “Eesti ajakirjanduseetika koodeksist”, mis määrab ära, et alaealisi intervjueritakse lapsevanema või hooldaja loal ning hooldusküsimusi üldreeglina ei käsitleta. Eesti Rahvusringhäälingus kasutatakse ka kogumikku “Eesti Rahvusringhäälingu Hea Tava”, kuid sellega loetelu piirdub. Sellest järeldatuna võib öelda, et ühtne reeglistik on küll toimetustel olemas, kuid samas ei lähtuta sellest üheselt, sest iga toimetuse lähtub peamiselt siiski juhtumipõhisest hindamisest. Seega vaatab toimetuse ise, kas konkreetse juhtumi puhul on vaja alaealist intervjuerida või mitte.

Teatud määral seostub see Carina Tenori (2015) tehtud magistritööga Rootsis, kus selgus samuti, et toimetused teevad osa otsustest juhtumipõhise hindamisega. Seejuures selgub aga Tenori tööst, et reeglistikke, millest Rootsis juhinduda, on tunduvalt rohkem. Näiteks on olemas eraldi juhised raadiole ja televisioonile ning veel lisanduvad kohaliku pressi- ning eetikanõukogu juhised. See näitab, et Eesti meediamaastikul on alaealiste intervjuerimist reguleeritud oluliselt vähem, kuigi tuleb mainida, et kõik Rootsi reeglistikud on laias laastus sama sisu ning soovitustega. Siiski on suur osa meediaväljaannetest sellele eraldi tähelepanu pööranud.

Nii nagu Eestiski, selgus Tenori uuringust Rootsis, et lisaks reeglistiku järgimisele tehakse otsuseid ka teiste kriteeriumite alusel. Samas tõi Tenor välja, et alaealiste intervjuerimist mõjutavad Rootsis ka näiteks lugejad, reklaamiagentuurid ning intervjueritavad. Eesti meediaväljaannete toimetuste juhid seda välja ei toonud. See aga ei välista seda, et need samad tegurid ka Eesti toimetusi ei mõjuta. Kui see nii on,

siis võib tegu olla nii teadvustamata mõjuga kui ka teadvustatud mõjuga, kus toimetused lasevad end kolmandatel osapooltel mõjutada.

Minu seminaritööst (Pere, 2021) selgus, et alaealiste intervjuerimist reguleerivaid dokumente ja soovitusi on lisaks “Eesti ajakirjanduseetika koodeksile” küll veel, kuid tuleb nentida, et need on laias laastus sama sisuga. Siiski tasub märkida, et ühtegi teist regulatsiooni või soovitusi peale “Eesti ajakirjanduseetika koodeksi” ning “Eesti Rahvusringhäälingu Hea Tava” toimetajad ei maininud, mis näitab, et see ei ole toimetustele niivõrd oluline ja laialt uuritud teema.

Tenori (2015) uuringust selgus, et ülereguleerimine on Rootsis see, mille tõttu alaealisi allikatena niivõrd vähe kasutatakse. Selle järelduse põhjal võiks öelda, et Eestis on heas seisus, sest siin on reeglistikke tunduvat vähem. Tegelikult siiski alaealiste intervjuerimisel heast seisust rääkida ei saa, sest toimetuste juhid suutsid vaid mõne loo meenutada, kus nende toimekus on alaealist intervjuerinud. Samas vajab see edasist uurimist, sest on võimalik, et detailsemad reeglistikud Eestis hoopis suurendaksid alaealiste intervjuerimist. Kui selgub, et see abiks pole, siis võib juhtuda nii nagu Rootsis, kus reeglistike on palju, kuid lõpuks taandub ikka suur osa juhtumipõhisele hindamisele.

4.2 Kuidas mõjutab lapsevanema või hooldaja lapse õigust anda ajakirjanikule intervjuu?

Nii nagu ennist mainitud, siis Eestis meediaväljaannetes peamiselt kasutusel olevas “Eesti ajakirjanduseetika koodeksis” on kirjas, et alaealisi tuleb üldjuhul intervjuerida lapsevanema või lapse eest vastutava isiku juuresolekul või nõusolekul. Seega on lapsevanema või hooldaja roll alaealise intervjuerimisel kahtlemata väga suur. Siiski mainib “Eesti ajakirjanduseetika koodeks”, et sellest reeglist võib teha erandeid, kui intervjuu kaitseb lapse huve või kui ta on niigi avalikkuse tähelepanu all. Selliseid olukordi hinnatakse juhtumipõhiselt ning ka minu intervjuukavas olid juhtumid, kus intervjuu võib potentsiaalselt kaitsta alaealise huve või on alaealine juba ise tuntud ning tema vanematelt intervjuerimiseks loa küsimiseks põhjust ei nähta. Selliste

juhtumite puhul olid aga toimetajate vastused suhteliselt sarnased ning üldiselt on nende seisukohad lapsevanema või hooldaja käest loa küsimiseks samad. Lisaks ei küsita luba sageli ka siis, kui tegu on pehme temaga, kus alaealise intervjuueeritava vastus ei mõjuta tema tulevikku ning ühtlasi ei mõjuta ka ühtegi olulist ühiskondlikku käimasolevat protsessi. See aga vähendab alaealiste agendat.

Eeltoodu erineb väga Tenori (2015) magistritöös mainitust, kus ta kirjutab, et Rootsi meediaväljaannetes oleneb väga, kas lapsevanemalt või hooldajalt intervjuueerimiseks loa küsimine on lihtsalt hea tava või hädavajalik. Intervjuueeritud toimetajate jutust selgub, et lapsevanemalt või hooldajalt loa küsimine on üldjuhul hädavajalik ning selle vältimine on erand. Eranditeks on üldjuhul juba tuntud alaealised avaliku elu tegelased, kes on reeglina enda tuntusega juba leppinud.

Kuna intervjuudest selgus, et mõned toimetused otsivad sageli ka siis loo avaldamiseks lahendust edasi, kui lapsevanem või hooldaja intervjuu keelab, siis usun, et see ei takista liialt alaealiste kaasamist ühiskondlikesse protsessidesse. Kui meediaväljaanne ühest konkreetsest temast kinni hakkab ning selle kohta lugu tahab teha, siis otsitakse sageli teisi variante, kui alaealiselt tulnud informatsiooni otse ei saa kasutada. See küll vähendab alaealise otsest rolli loos, kuid samas tõstatub alaealise jaoks oluline probleem. Kui toimeetus suudab luua uue viisi, kuidas teiste allikatega lugu valmis teha, siis on see kahtlemata parem variant, kui alaealise mure üldse kõrvale jätta. Siiski tuleb mainida, et sellise viisi kasuks ei otsustaks päris kõik väljaanded, seega osaliselt võib lapsevanema või hooldaja tehtud otsus ka alaealise probleemi kajastamata jätta.

4.3 Kuidas mõjutavad erinevad allika ja loo temaga seotud tegurid alaealiste intervjuueerimist?

Enim mõjutab Eesti toimetustes alaealiste intervjuueerimist kahtlemata loo teema. Laias laastus võib öelda, et mida kriitilisem teema, seda väiksem on tõenäosus, et alaealist intervjuueerima hakatakse. See aga näitab otseselt seda, et alaealisi ei kaasata olulistesse ühiskonnaelu protsessidesse, kus nende sõna ka päriselt maksaks. Sellest tulenevalt jäävad alaealiste intervjuueerimiseks üldiselt pehmed teemad, kus küsitakse näiteks

jäätise eelistuse või lemmikmuusika kohta. Samas näiteks alaealisi tulevikus mõjutava pensionireformi kohta või potentsiaalse abielureferendumi hääletuse kohta neilt arvamust ei küsita. Seda isegi juhul, kui alaealine on 16- või 17-aastane, kes võib juba väga argumenteeritud vastuseid anda.

Samale seisukohale jõudsid enda uurimuses ka McCrumi ja Hodges (1998: 3), kes leidsid, et ajakirjanikud küsivad alaealistelt eelkõige neid küsimusi, mis pole konfliktised ning millele on kerge vastata. Lisaks tõid nad välja, et ajakirjanike küsimused on ette ennustatavad ehk niivõrd lihtsad, et alaealine ei pea suurt mõttetööd tegema, et küsimustele vastata.

Ajalugu aga näitab, et alaealiste probleemlood on ühiskonnas tähtsad ning tõstatavad olulisi küsimusi. Eestis on heaks näiteks väikese Martini juhtum (Pärli, 2018), mida kirjeldasin ka töö teooriapeatükis ning mis lõpuks päädis kohtulahendiga, kus alaealise elu muutus tänu sellele paremaks. See näitab, et ajakirjandus saab alaealiste muredele lahendusi leida ning nende intervjuerimine või kasvõi kaudselt nendest rääkimine aitab neid ühiskonda kaasata. Nii väitis ka Larsen (2017), kes ütles, et alaealiste õigusi ei tohi unustada ning need on vähemalt sama tähtsad, kui laiema probleemi käsitlemine.

Nüüd, kui lähenemas on kohalike omavalitsuste valimised, kus taaskord saavad ka 16- ning 17-aastased hääletada, tuleks seda enam alaealisi ajakirjandusse kaasata. See otsus näitab, et alaealistel on oluline koht ühiskonnaprotsesside mõjutamises ning sellisel juhul ei saa ka ajakirjandus neid märkamata jätta. Kui alaealisi neil teemadel mitte kaasata, siis jätkub Eesti meediamaastik samal kursil, milleni jõudis Rootsi meediaväljaandeid analüüsida Carina Tenor, kus tal tuli nentida, et alaealiste häält pole piisavalt kuulda nii meedias kui ka poliitilises diskussioonis. Lisaks poliitikale peaks aga alaealisi veel paljudesse temadesse kaasama, sest nad pakuvad sissevaadet läbi enda prisma, mida täiskasvanud inimesed ei pruugi märgata.

4.4 Kuidas tõlgendavad toimetajad alaealiste esindatust ajakirjanduses?

Kuigi alaealisi pole Eesti meediaväljaannetes just kuigi palju intervjueeritud ning toimetajatel oli isegi keeruline meelde tuletada, kui palju selliseid juhtumeid viimastel aastatel on aset leidnud, siis on nad üldiselt seisukohal, et alaealiste esindatus ajakirjanduses on oluline. Siiski väljendub alaealiste kaasamine ajakirjandusse üldlevinud teemadel, milleks on eelkõige haridust ja koolielu puudutav arutelu. Muid ühiskonnas käimasolevaid protsesse aga nendega üldiselt ei arutata.

Põhjus, miks alaealisi teistesse olulistesse teemadesse ei kaasata, seisneb toimetajate hinnangul nende haavatavuses. Eelkõige puudutab see alaealiste tulevikku, sest alaealiste sõnad võivad neid ennast tulevikus kahjustada ning sellega toimetused riskida ei soovi. Selline mõtteviis on laialt levinud ning see seostub otseselt Moelleri (2002) väidetuga, et alaealisi kasutatakse meedias ära üldiselt kui kõige haavatavamat ühiskonnagruppi, võrdsustades nad muude näiteks sotsiaalselt, vaimselt, füüsiliselt jt nõrgemate ühiskonnagruppidega. Seda mõtteviisi arvesse võttes tuleb muidugi tõdeda, et alaealiste mõtted ning arvamused olulistel teemadel avalikkuseni ei jõuagi. Kui nad seda siiski teha soovivad, siis jääb nende jaoks üle sotsiaalmeedia, kus ei keela neil keegi enda arvamust avaldada. Seejuures soovivad aga näiteks McCrum ja Hodges (1998: 6) alaealisi intervjueerida, sest nad avavad probleemidele uusi vaatenurki.

Toimetajate seas kõlas ka arvamus, et alaealised pöörduvad varem või hiljem klassikalise meedia poole, kuid selles ei saa kindel olla, kui alaealistel on võimalik vaid sotsiaalmeedias vabalt enda arvamust avaldada. Seda sama väitis ka Tenor (2015), kes kirjutas, et Rootsi meediaväljaannete juhid tunnetavad kohati, et nad ei peagi enam alaealistele nii palju rõhku panema, sest nad saavad enda arvamust sotsiaalmeedias avaldada. Siiski lisas ta, et sealne ajakirjandus leiab vahel just noorte postitustest huvitavat materjali, mille pealt hakata uut informatsiooni hankima ning uudist kokku kirjutama.

Nagu kirjutasid James ja Prout (1997: 98), siis kui päriselt soovida laste elutingimusi paremaks muuta, peab esimese asjana andma alaealistele ajakirjanduses hääle ning

nende lugusid kajastatama. Kuna ka Eestis pole alaealiste intervjuerimine laialt levinud, siis järelkult peab ka Eestis alaealiste elutingimuste paremaks muutmiseks neil rohkem avalikult rääkida laskma.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Eesti meediaväljaannete reegleid ning tavasid alaealiste allikate intervjuerimisel. Kuna igal toimetusel on omad viisid ning tavad alaealiste allikatega töötamisel, siis uurisin, millised dilemmad tõstatuvad ajakirjandusväljaannetel alaealiste kajastamisel ning millistel teemadel annavad toimetused alaealistele ajakirjanduses potentsiaalselt sõna. Lisaks selgus, mis teemadel alaealisi pigem välditakse.

Eesmärgi saavutamiseks tegin meediaväljaannete peatoimetajate või toimetuste juhtidega intervjuud (N=8), milles uurisin nende toimetuste praktikaid alaealiste allikate intervjuerimisel. Lisaks konkreetseid reegleid ning tavasid puudutavatele küsimustele andsin neile ka ette hüpoteetilised juhtumid, kus intervjueritavad vastasid, kuidas nad sellises olukorras käituksid. Intervjuukava koostamisel lähtusin Carina Tenori (2015) magistritööst, mis on samal teemal tehtud Rootsis.

Intervjuudest selgus, et peatoimetajad ning toimetuste juhid kasutavad alaealiste allikate intervjuerimisel enim "Eesti ajakirjanduseetika koodeksis" välja toodud punkte, mis toovad välja, et alaealist tohib intervjuerida vaid lapsevanema või hooldaja loal ning vanemate vaidlusi laste hooldusküsimuste üle üldjuhul ei käsitleta. Ilma lapsevanema või hooldaja loata intervjueritakse alaealisi erandlikult. Eesti Rahvusringhäälingus kasutatakse alaealiste allikatega töötamisel veel ka kogumikku "Eesti Rahvusringhäälingu Hea Tava". Üldjuhul teevad aga toimetajad otsuseid juhtumipõhiselt ning sellisel juhul tekivad iga juhtumi puhul omad reeglid. Peamiselt tehakse sellistes olukordades otsuseid ajakirjanike varasema kogemuse ning toimetajate nõuannete järgi.

Toimetajate hinnangul pole alaealiste allikate intervjuerimine kuigi tavaline ning seda tehakse erandjuhtudel. Üldiselt intervjueritakse neid koolielu või haridust puudutavates teemades. Lisaks räägitakse nendega ka pehmete teemade puhul, mis puudutab näiteks eelistatuimat jäätist või arvamust ilma kohta. Kaalukamatel teemadel alaealisi aga ei intervjuerita. Seega ei saa nad ühiskonda tõeliselt mõjutavates teemades kaasa rääkida ning nende arvamus ei tule kuidagi välja. Hoolimata sellest, et

toimetajate hinnangul on alaealiste esindatus ajakirjanduses oluline, siis ei ole seda veel tõsisemalt ette võetud.

Kuna Eestis pole varem alaealiste intervjuerimist puudutavat teemat uuritud, siis on edasisi uurimisvõimalusi palju. Eelkõige tuleks minu hinnangul uurida, kas täpsemad regulatsioonid aitaksid kaasa alaealiste suuremale esindatusele ajakirjanduses. Lisaks saab uurida ka seda, mis mõjutaks meediaväljaandeid alaealisi rohkem intervjuerima ning nende muresid kuulama, et nad ühiskonnaelus kaasa saaksid rääkida.

SUMMARY

Practices of Estonian media houses for interviewing minors

The purpose of this thesis is to study the rules and common practices of Estonian media houses for interviewing minors. As each editorial team has its own ways and principles when interacting with minors, the study is specifically concerned with the dilemmas the publications have when they are reflecting on minors, and what the topics, on which the editorial teams potentially let minors have their say, are. Also, the topics, where the opinion of minors is rather neglected, were established.

Data for this thesis was obtained from interviews with the editors-in-chief of publishing media or the chiefs of editorial teams (N=8), where I especially focused on the common practices for conducting interviews with minors. In addition to the questions about specific rules and customs, I also provided a number of hypothetical cases, where the interviewees had to give their probable reaction in the described situation. Interviews were conducted according to an interviewing-plan described in Master's Thesis by Carina Tenori (2015), that covered the same topic and was published in Sweden.

It appeared from the interviews that Estonian Code of Ethics for Journalism is most widely used when dealing with issues connected with minors. The Code of Ethics highlights, e.g, that minors can only be interviewed with a parent or a guardian present and disputes relating to custody of the child are, as a rule, not covered.

Minors are interviewed without a parent or a guardian present only in exceptional circumstances. In ERR (Estonian Public Broadcasting), ERR's Guidelines for Good Practice is used additionally when working with the sources who are minors. But generally, the editors make their decisions on a case-by-case basis, meaning, the rules that are applied depend on the specific situation. In these situations, the decisions are based on the journalists' previous experience and editors' advice.

According to editors, interviewing minors is not very common and this is done in exceptional cases. However, when they are interviewed, it is mainly in connection with topics covering either life at school or education. In addition, their opinion is asked when so-called soft topics are under discussion, such as favourite ice-cream or weather. As soon as more substantial topics are on the table, they are not interviewed. Therefore, it is impossible for them to have their say in topics which have a bigger impact on society and their opinions are not reflected. Despite the fact that editors admit the importance of the representation of minors in media, the issue is not addressed seriously enough.

KASUTATUD KIRJANDUS

Ben-Arieh, A. (2005). Where are the Children? Children's Role in Measuring and Monitoring Their Well-Being. *Social Indicators Research*. 74:3, 573-596, DOI:10.1007/s11205-004-4645-6

Eesti ajakirjanduseetika koodeks (1998). Kasutatud 19.12.2020, <http://www.eall.ee/etikakoodeks.html>

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. (20.07.2007). Riigi teataja. Kasutatud 19.12.2020, <https://www.riigiteataja.ee/akt/12850781>

Guidelines for journalists reporting on children. (i.a). Kasutatud 19.12.2020, <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines?fbclid=IwAR1QhpfPkIdXmlVAg5HyCeB62EQLiHNqClOWeu70ixvaG0BJDjcr1tf-ams>

Hallett, C. ja Prout, A. (2003). Hearing the Voices of Children. *Journal of Social Policy*. 34:2, 334 - 336, DOI:10.1017/S0047279405368802

Hennoste, T. (2001). Uudise käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

James, A. ja Prout, A. (1997). Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. *Routledge*. DOI:10.5209/SOCI.55730

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kasutatud 19.12.2020, <http://samm.ut.ee/kvalitatiivnesisuanalyys>

Lapse õiguste konventsioon. (20.11.1991). Riigi teataja. Kasutatud 19.12.2020, <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

Larsen, A. G. (2017). Protection or Participation?. *Journalism Practice*, 11:7, 893-908, DOI: 10.1080/17512786.2016.1209975

Meedia ja lapse õigused. (1999). Kasutatud 19.12.2020, <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2012/01/Meedia-ja-lapse-%C3%B5igused.pdf>

Moeller, S. D. (2002). A Hierarchy of Innocence: The Media's Use of Children in the Telling of International News. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 7:1, 36-56, DOI: 10.1177/1081180X0200700104

Pere, B. (2021). *Alaealised ajakirjanduslike allikatena: dokumendianalüüs*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Pruulmann-Vengerfeldt, P. ja Runnel, P. (2018). The museum as an arena for cultural citizenship : Exploring modes of engagement for audience empowerment. Malmö: Routledge.
https://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/27242/TNFUK_12_RHMM_C002_pre-print.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Pärli, M. (2018). Aasta turvakodus: omavalitsus ei soostu pisipoissi sugulaste kasvatada andma. Eesti Rahvusringhääling, 12. juuni. Kasutatud 19.12.2020, <https://www.err.ee/837691/aasta-turvakodus-omavalitsus-ei-soostu-pisipoissi-sugulaste-kasvatada-andma>

Ritchie, J. & Spencer, L. (2002). *Qualitative Data Analysis for Applied Policy Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.

Tenor, C. (2015). Dubbelt utan röst?: Dilemman och strategier när unga under 18 år ska få komma till tals i nyhetsmedier. Magistritöö. Södertörn University, School of Social Sciences.

Wahl-Jorgensen, K. ja Hanitzsch, T. (2009). *The Handbook of Journalism Studies*. New York ja London: Routledge.

LISAD

Lisa 1. Intervjuukava

Järgnevalt küsin mõned küsimused, mis puudutavad teie toimetuse reegleid ja tavasid alaealiste allikate intervjuerimisel. Täpsustuseks ütlen, et alaealiste all pean silmas mistahes vanuses lapsi, kes on alla 18-aastased. Kas äkki on teil toimetuse sees määratletud alaealisi detailsemalt kui vaid alla 18-aastased?

A1. Kas teie väljaandes on eraldi reeglid, mis puudutavad alla 18-aastaste intervjuerimist? (*Kui jah, siis millised on need on?*)

A2. Kas pildile ja tekstile kehtivad alaealiste kajastamisel erinevad reeglid? (*Kui jah, siis millised?*)

A3. Millised õigused on lapsevanemal või hooldajal selle üle, kas ja mis teemal või kuidas alaealine võib ajakirjanikuga rääkida?

A4. Kas see (laste intervjuerimist nii ajakirjanike poolt kui ka lapsevanemate luba) on ajas muutunud? Kuidas? (*Küsimust saab vajadusel laiendada küsimustega, mis puudutavad veebiuudiste arengut, professionaalsust, ajapuudust uudiseid kirjutades ning vaadet alaealistele: kas neid kujutatakse kui haavatavat ja kaitstavat ühiskonnarihma või kui tavalisi inimesi, kellel on midagi ühiskonna küsimustesse panustada?*)

Nüüd küsin mõne küsimuse võimaluste kohta, mis on alaealistel kui ühiskonnaliikmetel päevakajalistel teemadel kaasa rääkimiseks.

B. Alaealiste võimalus kaasa rääkida

B5. Kas ja kuidas töötab toimetus selle nimel, et teadlikult anda alaealistele sõna?

B6. Mis olukorras või juhtumil ta alaealistele sõna annaksite? (Kui küsib vastu, mis on olulised teemad, siis täpsustada, et need teemad, mis alaealisi otseselt või nendega

seotud ühiskonnaprotsesse puudutavad). *(Testintervjuueeritava pakutud küsimuse sõnastus: Mis olukorras te küsitleksite lapsi, mis olukorras annaksite neile sõna?)*

B7. Digitaalsed platvormid (näiteks sotsiaalmeedia) on andnud alaealistele suhtlemiseks ja info hankimiseks uued võimalused ning nad ei pea enam selleks kasutama traditsioonilist meediat. Kas ja kuidas te toimetusega sellele muutusele reageerinud olete?

C. Dilemmad

C8.1 Kas teie väljaandes tehakse alaealiste intervjuuerimisel mõnikord erandeid, mis irduvad tavapäraest reeglitest?

C8.2 Millised konkreetsed dilemmad on tõstatunud või võivad tõstatuda alaealiste allikatega töötamisel? *Võite detailsemalt kirjeldada.*

C9. Kas sellel on vahet, kas intervjuueeritav või kajastatav alaealine on eesti elanik või on ta välismaalt?

Järgnevalt loen ma ette kuue dilemmasituatsiooni kirjeldused ja pakun igaihe kohta mõne valikuvariandi. Valige, millise lahenduskäigu kasuks teie toimeus kõige tõenäolisemalt otsustaks ning seejärel põhjendage, miks te selliselt otsustaksite.

D. Tüüpilised juhtumid:

Juhtum 1 (Seda ei loe ette: Sõnavabadus ja hooldaja)

Ajakirjanik intervjuueris 15-aastast õpilast, kes on uue koolikorralduse suhtes kriitiline ning tahab meedias sõna võtta. Lapsevanem aga ei soovi, et õpilane mingilgi moel meediasse satuks, sest ta on mures lapse lõpuhinde pärast. Kuidas te sellises olukorras käitute?

a) Kui kriitika on piisavalt kaalukas, siis õpilase sõnaõigus ning avalikkuse õigus juhtumist teada saada kaaluvad üles kõik muu.

b) Artikkel avaldatakse ja õpilase nime küll ei avalikustata, kuid ilmselt jääb ta äratuntavaks.

c) Lapsevanema sõna maksab kõige rohkem. Artiklit ei avaldata.

d) Või on mõni muu lahenduskäik, kuidas te toimiksite?

Palun põhjendage oma valikut

Kas siin olukorras allika vanus loeb?

Juhtum 2 (Seda ei loe ette: Kuulsus, kes on juba meedias tuntud)

17-aastane blogija, kellel on sotsiaalmeedias palju jälgijaid, kirjutas aktuaalse probleemi kohta postituse, mis levis kiirelt kogu riigis. Te helistate blogijale, et teha lühike intervjuu. Mida teete?

a) Toimetus ei võta lapsevanemaga ühendust, et küsida, kas intervjuud võib teha.

b) Toimetus võtab lapsevanemaga ühendust, et küsida intervjuu jaoks luba.

c) Või on mõni muu lahenduskäik, kuidas te toimiksite?

Palun põhjendage oma valikut.

Juhtum 3 (Seda ei loe ette: Kaudne kokkupuude hooldajaga)

Kuuenda klassi lapsed töötasid pikalt ühe põneva projekti kallal, mis on ühtlasi ka uudisväärtuslik. Kool kutsus kohale ka ajakirjaniku, kes kirjutaks sellest artikli. Klassis pidid vanemad andma õpetajale kirjaliku nõusoleku, et nende last võib kajastada kooli veebilehel ning meedias.

Mida teete?

a) Reporter piirdub õpetaja kinnitusega, et tal lubatakse intervjuuerida neid lapsi, kelle vanematelt on nõusolek olemas.

b) Reporter võtab iga vanemaga enne artikli avaldamist eraldi ühendust.

Palun põhjendage oma valikut.

Kas sellisel juhul vanus loeb?

Kas on vahet, kas selline olukord juhtub algkoolis või näiteks keskkoolis?

Juhtum 4 (Seda põhjendust ei loe ette: Anonüümne artikkel tundlikul teemal)

16-aastane tüdruk võtab ühendust toimetusega ning kurdab, et tal on väga raske, sest ta vanemad läksid lahku. Te otsustate intervjuu anonüümselt avaldada. Mida teete?

a) Toimetus ei võta vanematega eraldi ühendust.

b) Toimetus võtab vanematega enne avaldamist ühendust.

c) Või on mõni muu lahenduskäik, kuidas te toimiksite?

Põhjendage oma valikut.

Kas vastus oleneb kuidagi ka info andnud alaealise vanusest?

Kas see muudaks vastust, kui intervjuu oleks mõnel teisel tundlikul teemal, näiteks on kriminaalne, seotud narkootikumidega või millegi muu illegaalsega?

Kas vastust muudaks asjaolu, kui tegemist oleks prominendi lapsega?

Juhtum 5 (Seda ei loe ette: Noorte intervjuueerimine, kui nad on juba mingil positsioonil)

Te intervjuueerite 16-aastast erakonna noortekogu juhti poliitilisel teemal. Mida teete?

a) Toimetus ei näe põhjust lapsevanemaga ühendust võtta.

b) Toimetus lepib kajastuse lapsevanemaga kokku.

c) Või on mõni muu lahenduskäik, kuidas te toimiksite?

Põhjendage oma valikut.

Juhtum 6 (Lihtne küsitlus)

Õues on päikesepaisteline ilm ning te teete tänaval küsitlust eelistatuma jäätise kohta.

Üks vastajatest on alla 18-aastane. Mida teete?

- a) Toimetus ei näe põhjust lapsevanemaga ühendust võtta.
- b) Toimetus lepib kajastuse lapsevanemaga kokku.
- c) Mõni muu lahendus - milline?

Kas see on oluline, kui palju ta alla 18-aastane on?

Kas see oleneb küsimuse iseloomust?

Kas oleks vahet, kas tegu on kirjalikult, pildis või videos esitatava vastusega?

Järgnevalt loen teile ette mõne väite koos valikvastustega ja täpsustavate küsimustega.

D. Toimetuse üldine praktika alaealiste intervjuerimisel

D10. Mis on teie jaoks alaealiste intervjuerimise puhul parim lahendus:

- a) Kui olemas kindel reeglistik, millest toimetuses juhinduda
- b) Iga juhtumit hinnatakse eraldi
- c) Muu eelistus - palun põhjendage.

D11. Juhtumipõhise hindamise puhul:

Kas on kindel, et olukord arutatakse toimetuses iga kord läbi, kui intervjueritav on alla 18-aastane või tehakse seda ainult teatud küsimustes?

- a) Iga kord
- b) Peaaegu iga kord

c) Ainult erandlikel kordadel

Palun põhjendage oma valikut.

D12. Kindla reeglistiku korral:

Kas kajastuse kohta kehtivad samuti kindlad reeglid?

a) Jah

b) Ei

D13. Kas hooldajatega tehakse kokkulepped kirjalikult? (*või näiteks küsitakse nõusolekut suuliselt, aga see salvestatakse helis/videos*)

D14. Kui kindlalt toimetus end neis küsimustes ehk alaealiste intervjuerimises tunneb?

a) Väga kindlalt

b) Kindlalt

c) Mõneti ebakindlalt

d) Ebakindlalt

Miks?

D15. Kas uusi töötajaid informeeritakse alaealiste intervjuerimist puudutavatest (toimetuse) reeglitest?

D16. Kas autorid, kes teevad toimetusele regulaarselt kaastööd, saavad ka ülevaate toimetuse reeglitest?

D17. Kas samad reeglid kehtivad ka alaealistelt tulnud kaastöödele?

D18. Kas samad reeglid kehtivad ka lugejatelt tulnud artiklitele/lugudele, milles on alaealised allikad?

D19. Kas ja kuidas mõjutab peatoimetaja seisukoht seda, kui palju alaealised sõna saavad?

a) Üldse mitte

b) Väga vähe

c) Vähe

d) Palju

f) Väga palju

Kuidas te iseloomustaksite alaealisi kui ühiskonnagruppi? On nad allikatena toimetuse jaoks pigem haavatav rühm, kes vajab kaitset või on nad grupp, kellel on võrdne õigus olla ühiskonnas esindatud nagu kõik teisedki rühmad?

Lihthtsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Brent Pere,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthtsentsi) minu loodud teose „Alaealised ajakirjanduslike allikatena“, mille juhendaja on Marju Himma-Kadakas, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihthtsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Brent Pere

22.05.2021